

Iz d a v a č i
VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD

Na č e l n i k
ĐORDE STANIĆ, pukovnik

»PARTIZANSKA KNJIGA«
za TOZD ZALOŽBA
JAROSLAV SKRUŠNIK

RATNA PROŠLOST NARODA I NARODNOSTI
JUGOSLAVIJE

KNJIGA DVESTA PEDESET SEDMA

MONOGRAFIJE
JEDINICA NOV I PO JUGOSLAVIJE

KNJIGA OSAMDESET DEVETA

UREĐIVAČKI ODBOR

RAHMIJA KADENIĆ, general-pukovnik, predsednik, članovi: ALI ŠUKRIJA, RISTO DZUNOV, MILAN DALJEVIĆ, general-pukovnik, DAKO PUAC general-pukovnik, ZIKA STOJŠIĆ general-potpukovnik, FABIJAN TRGO general-potpukovnik, VELJKO MILADINOVIĆ general-potpukovnik, JOCO TARABIĆ, general-potpukovnik, METODIJE KOTEVSKI general-potpukovnik, AVGUST VRTAR general-potpukovnik, SVETOZAR ORO general-major, MIŠO LEKOVIĆ pukovnik, AHMET BONLAGIĆ pukovnik, VIKTOR KUCAN pukovnik

GLAVNI UREDNIK
RADOMIR PETKOVIC, pukovnik

UREDNIK
MOMČILO KALEM, potpukovnik

PREVODILAC
MIHAJLO MIHELIC, pukovnik

LADO AMBROŽIČ NOVLJAN

POHOD ČETRNAESTE

VOJNOISTORIJSKA STUDIJA O POHODU 14. DIVIZIJE
NOV I POJ OD SUHORA U BELOJ KRAJINI, PREKO
HRVATSKE DO ŠTAJERSKE, I O BORBAMA KOJE JE
VODILA OD 6. JANUARA DO 26. FEBRUARA 1944.
GODINE

Prevod sa slovenačkog jezika

BEOGRAD 1984.

II

Drugo izdanje »Pohod Četrnaeste divizije« **realizovamo je, pre sve-**
ga, na bazi podataka Odbora 14. divizije, **Viktora Avbeljai** Rudija,
Toneta Vidmarja Luke i Franca Strlea.

Pohod 14. divizije u Štajersku bio je vrlo značajna vojna i politička akcija. Zbog bogatstva iskuseja i taktičkih raznovrsnosti, a naročito zbog legendarnog junaštva partizana u borbi, pozeleo sam da proučim istorijska dokumenta iz tog vremena i steknem istinsku predstavu o toj, za Narodnooslobodilačku vojsku Slovenije, tako značajnoj operaciji. Tako je, na vlastitu inicijativu, nastala pripovedački iskazana vojnoistorijska studija o pohodu 14. divizije. Komisija za razvijanje tradicija narodnooslobodilačke borbe pri Savezu udruženja boraca NOR-a Slovenije, pomogla je u nastojanjima da se delo štampa.

Pri proučavanju istorijskih zbivanja koristio sam gradnju iz naučnih, stručnih, memoarskih i prigodnih rasprava i dokumenata koji govore o pohodu 14. divizije, te podatke iz razgovora sa učesnicima ili organizatorima pohoda i štajerskim partizanima. Koristio sam dokumente koji su objavljeni u Zborniku dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda ili se nalaze u raznim arhivima i muzejima.

Najznačajnijim smatram sledeće dokumente:

— dve verzije izveštaja o pohodu, koje je tadašnji komandant 14. divizije Jože Klanjšek Vasja objavio u Vojnoistorijskom glasniku br. 1 1953. godine, pod naslovom »Prodor 14. proleterske divizije u Štajersku« i u časopisu »Delavska enotnost« 1952. godine pod naslovom »Putevima slavne 14. divizije«;

— razne izveštaje i depeše Viktora Avbelja Rudija, zamenika političkog komesara glavnog štaba NOV i PO Slovenije, koji je pratio diviziju u pohodu;

— dnevnik Toneta Vidmara Luke, tadašnjeg zamjenika komandanta divizije.

Od mnogih opisa tog pohoda, u kojima se nalaze korisni podaci, najviše sam koristio:

— zapise Mihe Butare Aleksa o Šercerovoj brigadi IL Štajerskoj, koji su 1964. godine objavljeni u Ljubljanskom nedeljnom dnevniku;

— knjigu Staneta Terčaka »Živi zid«;

— knjigu Franca Sterlea »Medu proleterima«.

Najznačajniji nemački dokumenat jeste izveštaj pukovnika Treecka (Treka), zapovednika nemačke operativne grupe za borbu protiv 14. divizije. Koristio sam i izveštaj 18. puka poljskih strelaca, te izveštaje raznih drugih jedinica koje su učestvovala u borbi protiv 14. divizije i koje su bile podređene pukovniku Treecku.

Pošto u tom pohodu lično nisam učestvovao, a da bih što vernije dočarao zbivanja na bojištu i u komandama, pomagali su mi:

— Viktor Avbelj Rudi, koji je pročitao rukopis knjige i dao mi vrlo korisne primedbe;

— Tone Vidmar Luka me 1966. godine pratio maršrutom 14. divizije, od Sutle do Ravni iznad Šoštanja;

— učesnici pohoda — Vlado Mišica Miha, politički komesar Tomšičeve brigade, Miha Butara Aleks, politički komesar Šercerove brigade, Tone Turnher, zamenik političkog komesara Bračičeve brigade, koji su pročitali rukopis i dali mi dragocene primedbe i podatke o pohodu;

— Mitja Ribičič, politički komesar 4. operativne zone, Janko Sekirnik Simon, komandant Šlandrove brigadne i Mirko Jerman, komandant bataljona Šlandrove brigade, sa kojima sam, pored ostalih, razgovarao o tadašnjim prilikama u Štajerskoj.

Stručnu recenziju su obavili i dali mi mnogo podataka i korisnih saveta Zdravko Klanjšek i Jože Čertalič. Ključna pitanja o pohodu obrađivali smo u mnogim međusobnim razgovorima.

Svima se najsrdačnije zahvaljujem za prijateljski trud i nastojanje da studija o pohodu 14. divizije bude što potpunija.

UZ DRUGO IZDANJE

Ove godine proslavljamo 35-godišnjicu legendarnog pohoda 14. divizije u Štajersku. Operacija predstavlja jednu od najznačajnijih akcija oslobodilačkog rata u Sloveniji, a zanimljiva je zbog manevra kroz Hrvatsku i zbog moralno-političkih kvaliteta koje su ispoljili borci 14. divizije tokom skoro jednomesečnih krvavih borbi sa policijskim i drugim neprijateljskim jedinicama u Štajerskoj.

»Pohod Četrnaeste divizije«, kao vojnoistorijska studija, objavljena je još 1967. godine u sklopu Knjižnice NOV i POS. Brzo je bila rasprodana. Interesovanje za legendarni pohod te divizije znatno se proširilo, naročito među omladinom, koja je raznim manifestacijama i organizovanim delovanjem razvijala slavne tradicije oslobodilačkog rata, posebno kada je reč o pohodu 14. divizije. Osnovnu građu za studiju o toj operaciji pružila je knjiga o pohodu 14. divizije. Pokazalo se da je interesovanje za tu knjigu veliko, pa se izdavač — Partizanska knjiga — odlučio da je ponovo štampa, kako bi je nabavili svi oni koji žele da je imaju.

U nastojanju da se što šire upozna jugoslovenska javnost sa borbenim dejstvima ove proslavljene slovenačke divizije NOV Jugoslavije — Vojnoizdavački zavod JNA u suizdavaštvu sa Partizanskom knjigom iz Ljubljane objavljuje ovu monografiju.

I

POMOĆ ŠTAJERSKOJ

1. ŠTAJERSKA U BORBI

Četrnaesta divizija, jedna od najsnažnijih jedinica narodnooslobodilačke vojske Slovenije, započela je svoj čuveni pohod za Štajersku 6. januara 1944. godine. Mesec dana kasnije, 6. februara 1944, kod sela Sedlarevo, nakon prelaska preko Sutle, stupila je na štajersko tle i, zajedno sa štajerskim partizanima, započela borbu za oslobođenje te pokrajine.

U upoređenju sa drugim slovenačkim pokrajinama, rat u Štajerskoj je imao donekle drukčiji tok. Narodnooslobodilački i revolucionarni pokret u njoj zaostajao je za pokretom u drugim pokrajinama. Posle kapitulacije Italije, septembra 1943. godine, Slovenija je i dalje ostala raskomadana u upravno-političkom i u vojnom pogledu, bez obzira na to što je na nju, izuzev Prekomurja, bila položena ista okupatorska ruka. I dok su Ljubljanska pokrajina (Dolenjska, Bela krajina, Notranjska, Kočevska¹) i Primorska bile okupirane, Gorenjska, Štajerska i Slovenska Koruška imale su potpuno drugi pravni položaj. Te pokrajine je trebalo što pre ponemčiti, pa ih potom priključiti rajhu. Nakon partizanskog ustanka u Gorenjskoj 1941. godine Nemci su odbacili ideju o brzoj germanizaciji Gorenjske.

1 U daljem tekstu te oblasti ćemo zvati Ljubljanska pokrajina.

Ali, Nemci u Štajerskoj nisu popustili. Zahtev koji je Hitler postavio 1941. godine za vreme svoje posete Mariboru i u kome se kaže da tu pokrajinu treba učiniti nemačkom, sprovodili su veoma temeljito. Zato je politički pritisak odnarodovanja u Štajerskoj bio najžešći. Iako ni Gorenjska ni Štajerska sve vreme rata nisu bile priključene nemačkom rajhu, već su predstavljale samo okupirane oblasti, ipak su postepeno u obe pokrajine uvođeni nemački zakoni kojima se reguliše prikupljanje lokalnog materijalnog i ljudskog potencijala za ratovanje. Do kraja 1943. godine veliki broj slovenačkih mladića iz Štajerske upućen je na razne frontove, gde su svoje zdravlje i živote žrtvovali za najljućeg ljudskog tamanitelja.

Zbog primene posebnog postupka odnarodovanja i policijskog pritiska, zaostajao je oslobodilački pokret u Štajerskoj. Iz toga ne bi trebalo zaključiti da štajerski aktivisti i partizani nisu bili dovoljno* aktivni, borbeni. Naprotiv, njihova aktivnost je iziskivala više požrtvovanosti ukoliko su želeli opstati u tako teškim prilikama. Uslovii za razvoj oslobodilačkog pokreta u Štajerskoj bili su još teži nego u Gorenjskoj. Okupator je imao dobro organizovanu nacionalnu manjinu. Ona je vlastima dostavljala podatke o najsvesnijim i najnaprednijim Štajerciima, koje je i sama počela proganjati. Bilo je negde oko deset hiljada članova Kulturbunda, koji su ilegalno rovarili još pre nemačkog napada na Jugoslaviju.

Nemci su raselili, pozatvarali ili pobili svu slovenačku inteligenciju, uništili školstvo, masovno raseljavali Slovence i naseljavali Nemce iz južnog Tirola, zatim Nemce iz Kočevja, te pripadnike nemačke nacionalne manjine iz Besarabije, Bukovine i Dobrudže. Uz pomoć domaćih izdajnika, policija je hvatala aktiviste, članove Komunističke partije i pripadnike Osvobodiline fronte. U tome je imala uspeha. Ponekad joj je uspevalo da otkrije celu rejonsku mrežu i da je razbije. Hteli su da još u zametku unište svaki pokušaj otpora i među stanovništvo unesu masovni strah.

Neprekidno su bili u lovu na partizanske grupe. I u tome su imali uspeha. Veliki broj grupa su rasterali ili su blokirali njihov rad. Neke jedinice su skoro potpuno uništili.²

Više nego bilo gde nemačka policija je koristila posebne metode da bi zaplašila i demoralizovala rodoljube koji su odlazili u partizane i među njih, potajno, ubacivala klice međusobnog nepoverenja. U partizanske jedinice upućivali su svoje doušnike i gestapovce, osnivali lažne partizanske jedinice, organizovali lažne javke, te uz pomoć svojih agenata širili razdor lažnim sumnjičenjem o organizovanim upućivanju pripadnika Bele i Plave garde u partizanske jedinice.

U odnosu na veličinu i brojnost stanovništva, Štajerska nije imala dovoljno aktivista da bi vlastitim snagama mogla pratiti oslobodilačke akcije u drugim slovenačkim pokrajinama. I dok je u Ljubljanskoj pokrajini narodni ustanak buknuo već u proleće i tokom leta 1942. godine, u Primorskoj septembra 1943. godine, u Štajerskoj je 1943. godine oslobodilački pokret tek pripremao ustanak. Ljubljanska pokrajina je imala svoju slobodnu teritoriju od završetka italijanske ofanzive 1942. godine, pa do kraja rata, Primorska od svoga ustanka do oslobođenja, dok Štajerska ni krajem 1943. godine nije imala takvih mogućnosti. I dok su Gorenjska, Ljubljanska pokrajina i Primorska svojom oslobodilačkom, revolucionarnom organizacijom obuhvatile skoro svaki slovenački dom, štajerski aktivisti su uz velike žrtve postupno osvajali delove štajerske teritorije. Isto tako, dok je u drugoj polovini 1943. godine u

2 Podaci o partizanima u Štajerskoj 1941. godine koje je izneo Ivan Križnar u koreferatu na naučnom savetovanju o Osvobodilnoj fronti slovenačkog naroda povodom njene 25-godišnjice, aprila 1966. godine, pružaju nam očiglednu sliku o teškoćama štajerskog partizanstva. Godine 1941. u partizanima u Štajerskoj bilo je 266 ljudi. Iste godine poginulo je 16, Nemci su zarobili ili uhapsili 74 kućama se vratilo 26, u italijansku okupacionu zonu otišlo je 43, drugim partizanskim jedinicama u Sloveniji priključilo se 43, dok je u partizanskim jedinicama u Štajerskoj ostalo svega 58 ljudi.

Nemci su se svetili porodicama partizana. Sto pet partizanskih porodica bilo je internirano, 15 su zatvorili, dok su iz deset porodica streljali pojedine članove kao taoce. Porodice 11 partizana morale su preći u ilegalnost, Zbog represalija porodice pet prvoboraca morale su se prebaciti preko nemačko-italijanske okupacione granice.

drugim slovenačkim pokrajinama političko delovanje bila javna manifestacija naroda, politički rad u Štajerskoj je još uvek bio pod velom ilegalnosti.

Da bi obezbedio dovoljno čvrst temelj za dalji rast i zajednički život, naš narodnooslobodilački revolucionarni pokret, u svakoj pokrajini ili kraju, morao je obuhvatiti sve faze: od dizanja narodnog ustanka, borbe sa okupatorom, upoznavanje ljudi sa novim revolucionarnim idejama, stvaranja slobodne teritorije, stvaranja i priznavanja narodne vlasti, organizacionog i borbenog jačanja narodne partizanske vojske do konačnog oslobođenja.

Pa ipak, napori štajerskih i koruških aktivista nisu bili uzaludni. I pored teških prilika, političke organizacije oslobodilačkog pokreta širile su se sve više i više, partizanske jedinice su narastale, a snaga Komunističke partije i Osvobodilne fronte se učvršćivala. Matica oslobodilačkog pokreta, Ljubljanska pokrajina, stalno je sna sever upućivala materijalnu pomoć, oružje, municiju, propagandni materijal, partizanske jedinice i političke aktiviste.

U drugoj polovini 1943. godine, simpatije štajerskog stanovništva prevagnule su na partizansku stranu. Narod je slutio da će nemački nacizam biti potpuno poražen. Ljudi su počeli da izbegavaju obaveze prema nemačkoj upravi, čvršće su se povezivali sa organizacijama oslobodilačkog pokreta i odlazili u partizane. Već krajem avgusta 1943. godine, Pokrajinski komitet KPS za severnu Sloveniju je veoma optimistički procenjivao stanje u Štajerskoj. U izveštaju Centralnom komitetu napominjao je da se politička situacija povoljno odvija. Pobede saveznika na frontovima, prodor na Siciliju, uspesi partizana u Dolenjskoj i Štajerskoj, veoma snažno su uticali na raspoloženje masa, koje su sve više ispoljavale naklonost prema Osvobodilnoj fronti i partizanima. »Kod štajerskih masa« — navodi Boris Kidrič u svom izveštaju Edvardu Kardelju 12. januara 1944. — »došlo je do direktnog preokreta, na žalost — zbog slabosti naše organizacije i našega kadra — spontanog. Poslednje iluzije u Hitlerovu pobedu su pale, pa ni straha od okupatorovog divljanja u masama nije više bilo u onoj meri kao nekada«.³

3 Arhiv CK KPS, VIII/1943-2.

Spontani preokret kod štajerskih masa nije mogao doći do punog izražaja zbog nemačkih protivmera. Političke organizacije Osvobodilne fronte i Komunističke partije postojale su u zapadnoj Štajerskoj, dok je u drugim krajevima bila veoma slaba ili je uopšte nije bilo. Pohorje, na kojem se uvek nalazila neka partizanska jedinica, bilo je istovremeno nekakav politički centar, čiji se uticaj širio na sve strane. Istočna Štajerska sa Prekomurjem, te srednji deo Štajerske, u donjem delu Savinjske doline, nisu se mogli solidnije politički organizovati. Na Kozjanskom, tj. na teritoriji između Savinje, Save i Sutle, nemački nacizam je bio najoštriji. Nemci su raselili ceo pogranični pojas i naselili ga pripadnicima svoje narodnosti. Tu je krvavi teror besnio svom žestinom. Ali Kozjanci su se hrabro odupirali. Sa oslobodilačkim pokretom naročito se čvrsto povezalo stanovništvo koje je ostalo u prigraničnom pojasu i na koje su uticali partizanski uspesi s one strane granice (u Hrvatskoj i u Dolenjskoj). U posavskom i prigraničnom pojasu prema Hrvatskoj, slovenačko stanovništvo se uopšte nije odazivalo na rnobilizacijske pozive vermanšafta. Većina mladih ljudi koji su se iz nemačke vojske vraćali kućama na dopust, potčinjavali su se partizanskoj mobilizaciji. Korisnici odsustva iz nemačke vojske, iz severnih krajeva, prema Celju i Ptuj, i pored nedovoljne organizovanosti Osvobodilne fronte, odlučivali su da se više ne vraćaju na front. Radije su bežali u planine i neorganizovano se prikupljali u nekakav zeleni kadar. Zbog izuzetnih prilika, partizanstvo u austrijskoj Koruškoj je znatno zaostalo. Još pre napada na Jugoslaviju, ta pokrajina je postala deo nemačke nacističke države. Svi muškarci su mobilisani i upućeni na front, a nacistički pritisak denacionalizacije je bio veoma žestok. Ipak, s vremenom koruški Slovenci su počeli pružati otpor. Partizanske jedinice, kojih je svakim danom bilo sve više, uticale su na stanovništvo i podržavale njegov otpor. Organizacije oslobodilačkog pokreta u Koruškoj postajale su sve jače i jače. Sve više slovenačkih mladića odlazilo je u partizane; među njima je bilo dosta i onih koji su dezertirali iz nemačke vojske.

U Revirima je stanovništvo bilo naklonjeno partizanima, ali je očekivalo opsežnije partizanske akcije.

Rukovodstvu oslobodilačkog pokreta u severnoj Sloveniji mnogo glavobolje zadavala je Plava garda. Mnogo truda su uložili da bi je istrebili, da bi je u zametku uništili. Akcije čišćenja ponegde su bile zaista temeljite i mnogo su štatile oslobodilačkom pokretu. Uopšte, postavljalo se pitanje da li je plavogardizam zaista poprimio tolike razmere da je za njegovo gušenje bilo neophodno uložiti toliko dragocenog truda.⁴ Činjenica je da, u poređenju sa Ljubljanskom pokrajinom, Nemci u Štajerskoj nisu davali nikakve koncesije belogardijskim i plavogardijskim organizacijama sa ciljem da ih pod okriljem nemačkih oružanih snaga organizuju u posebne jedinice za borbu protiv partizana. Ta činjenica je predstavljala veliku olakšicu za partizansku borbu u Štajerskoj. Plavogardijska groznica koja je zahvatila naše ljudstvo jeste rezultat nastojanja Gestapoa da raspiri razdor unutar oslobodilačkog pokreta i poseje nepoverenje u partizanske redove. Uspeh takvih nemačkih nastojanja zavisio je od toga da li su rukovodstva partizanskih jedinica nasledala takvoj zakulisnoj i opasnoj igri, što je bilo od osobitog značaja za borbu u celoj Sloveniji.

Nemački pogledi na razvoj političke situacije u Štajerskoj, istina, nisu bili jedinstveni, iako su bili realni. Samo vođa štajerskog otadžbinskog saveza (domovinske zveze) Franc Steindl (Frane Štajndl) je svom šefu, gaulajteru i državnom zastupniku za Štajersku dr Sigfriedu Uiberreitheru (Zigfridu Uiberajteru), upućivao optimističke izveštaje. Komandant bezbednosne policije i službe bezbednosti u Donjoj Štajerskoj, u svom izveštaju o prilikama u tom deki Štajerske, od 1. novembra 1943, govori o tome kako je za vladanje i ponašanje stanovništva značajno to što na redovne sastanke »Dana mesnih grupa« dolaze samo oni koji su po svom položaju i organizacijskoj povezanosti »na to primorani«. »Banditizam«, koji su u početku proceinjivali skeptično i energično ga odbijali, na kraju je morao naći čvrst oslonac u narodu. Ljudi koji su bili regrutovani za vojsku, javno su izražavali svoje nezado-

4 Boris Kidrič je 29. marta 1944. o tome pisao Edvardu Kardelju Krištofu: »Što se tiče Štajerske stvari,... napomenuo bih samo to... : Plave bande, o kojima su nam pre nekoliko meseci pisali, uopšte nema, već se radi o običnom zelenom kadru dezertera iz nemačke vojske... « Arhiv CK KPS 1/44.

voljstvo 'i tražili sve mogućnosti da bi se pridružili 'banditima', kako bi se mogli aktivno boriti za oslobođenje Slovenije. Poslednja hapšenja pripadnika Osvobodilne fronte jasno su pokazala da se širok sloj ljudstva solidariše sa njenim ciljevima (OF, op. prev.), da joj daju moralnu i materijalnu podršku i da je sve više proširuju».³

Severna Slovenija sa Štajerskom, istočnom Koruškom, Prekoimurjem i delom istočne Gorenjske politički je bila povezana sa svojom rukovodećom organizacijom — Pokrajinskim odborom Osvobodilne fronte. Međutim, partijske organizacije su bile povezane sa Pokrajinskim komitetom KPS za severnu Sloveniju. Najviše vojno rukovodstvo bila je IV operativna zona. Njoj su bile potčinjene sve partizanske jedinice. Zona se prema zapadu graničila sa područjem 9. korpusa,⁶ a na jugu sa teritorijom 7. korpusa. Petnaestog novembra 1943, zona je pod svojom komandom imala sledeće jedinice:⁷

Jedinice	Partizana	Lakih minO' bacača	Puškomi-traljeza	M 450C 78	Puška	Pištolja
Štab IV operativne zone	33			6	17	11
Brigada Slavka Šlandra	398	7	30	17	255	34
Pohorski odred	159	2	8	7	105	19
Koroški bataljon	177		5	2	98	15
Kozjanska četa	30		2		28	2
U k u p n o	797	9	45	32	503	81

5 Zbornik, deo VI, knjiga 8, dokumenat br. 177: u daljem izlaganju VI-8-177,

6 Granica se protezala od Železne Kaple, preko Jezerskog prelaza, na Grintovec (2558 m) i Krvavec (1853 m), do Mosta i črnuča, i dalje do Ljubljane.

7 Prema pregledu brojnog stanja ljudstva i naoružanja jedinica IV operativne zone na dan 15. novembra 1943; Arhiv IZDG, fascikla 330.

Iz tih brojki proizlazi da je krajem 1943. godine u se-
vernoj Sloveniji bilo oko 800 partizana, što je za tako širo-
ku teritoriju bilo premalo. To znači da je severna Slovenija
u razvoju partizanskih jedinica zaostajala za drugim slo-
venačkim pokrajinama. Na primer, Ljubljanska pokrajina
je, u sklopu 7. korpusa sa tri divizije i odredima, imala oko
7 000 ljudi, a isto toliko je imala i zapadna Slovenija u
sklopu 9. korpusa.

Najsnažnija jedinica IV operativne zone je bila 6.
narodnooslobodilačka udarna brigada Slavka Šlendera. Os-
novana je 14. juna 1943. naredbom Glavnog štaba NOV i
POS, a konkretnom formiranju iste pristupilo se 6. avgusta
1943. na Špiku (prvi komandant je bio Janko Sekirnik
Simon, a politkomesar Mitja Ribičič Ciril); posle formiranja,
brigada je krenula za Dolenjsku i bila uključena u 15. divi-
ziju. Učestvovala je u borbama u vreme kapitulacije Italije.
Nakon povratka u Štajersku (u septembru), 1. oktobra 1943.
započela je čuvenu ofanzivu na garnizone, saobraćaj i kolo-
ne. Bio je to klasičan primer uspešne aktivnosti jedne jedi-
ne brigade. Njene napade je zaustavila nemačka protiv-
akcija, koja je trajala od 16. do 24. decembra 1943. godine.
Tada su Nemci upotrebili velike snage, ali neke značajnije
uspehe nisu ostvarili. Januara 1944. godine operativni
sektor brigade prostirao se u zoni rudarskih revira, te gor-
njoj i donjoj Savinjskoj dolini.⁸

Pohorski odred je formiran od Pohorskog bataljo-na⁹
i jednog bataljona Šlandrove brigade, koji je na Pohorje
stigao 14. novembra 1943. Pohorski odred je spretno izmi-
cao nemačkim hajkama, od kojih je ona koja je izvedena
u zimu pod šifrom »Schneegestiiber« (Snežna vejavica)
bila jedna od najžešćih tokom 1943. u štajerskoj.

Štab IV operativne zone i Pokrajinski komitet KP za
severnu Sloveniju ocenili su da bi od Pohorskog odreda na

8 Izveštaj štaba IV operativne zone Glavnom štabu od 19. ja-
nuara 1944; Zbornik VI-10-108.

9 U oktobru Pohorski bataljon je imao 74 partizana, a od na-
oružanja, pored uobičajenog naoružanja, raspolagao je još sa tri
puškomitraljeza i jednim lakim minobacačem.

Pohorju trebalo osnovati Pohorsku brigadu. Razlozi za to bili su sledeći:¹⁰

— za pojačanje aktivnosti i ofanzivnost na severu, odred nije raspolagao sa dovoljno udarne moći;

— trebalo je razbijati plavogardizam na prostoru Pohorja, Ptuja, Dravskog polja, gde se »prema izveštajima PK VOS nalaze i naoružane grupe«;

— trebalo je ubrzati mobilizaciju na pohorskom sektoru i naoružati mobilisane.

Radi formiranja brigade bili su upućeni politički komesar zone Mitja Ribieč Ciril i Boris Čižmek Bor.

Pohorska brigada je formirana 7. januara 1944. od Pohorskog odreda i Korušskog bataljona (upravo na godišnjicu uništenja Pohorskog bataljona);¹⁰ - njen prvi komandant je bio Boris Čižmek Bor, a politički komesar Franta Komel.

10 Izveštaj štaba IV operativne zone Glavnom štabu NOV i POS od 13. januara 1944; Zbornik VI-10-66.

10a Glavni štab nije bio saglasan sa tim da se brigada formira, pa je u dopisu IV operativnoj zoni 20. januara 1944. (Zbornik VI-10-116) kudio takvu odluku, uz obrazloženje da je to formiranje bilo nepravilno. »Čini nam se«, pisalo je u dopisu, »da time niste formirali snažnu udarnu jedinicu, već ste samo oslabili udarnu snagu 6. brigade (Slavka Šlendera, op. aut.), a time u celini i udarnu snagu naše vojske u vašoj zoni. Do takvog zaključka se može doći na osnovu oskudnih podataka o brojnom stanju jedinica u Štajerskoj, naročito ako iste u međuvremenu realizovali naše naredbe o formiranju Kamniško-savinjskog, Pohorskog, Korušskog i Kozjanskog odreda (Ti odredi su osnovani 5. februara 1944, Kamniško-zasavski 15. februara 1944, Kozjanski u drugoj polovini marta 1944, a Pohorski 27. juna 1944, godine, napomena u Zborniku). Glavni štab je cenio da bi mnogo bolje bilo zadržati samo jednu brigadu »koja bi sa približno 600 boraca mogla da postane stvarno prava udarna jedinica u Štajerskoj i da preraste u prvu brigadu, koja bi i u Štajerskoj, baš kao i na drugim stranama, morala da broji bar 800 do 1 200 boraca«.

I pored takvog stava, Glavni štab u istom dopisu daje saglasnost za postojanje brigade i kaže: »Ako je danas, kada je brigada već formirana, moguće izvršavati sve zadatke koje ćemo vam ubuduće postavljati, onda ne bi bilo umesno tu brigadu rasformirati«. Brigadi su dali brojnu oznaku 11, »pa gledajte da naziv 'Pohorska' što pre nestane iz upotrebe, pošto brigada ne sme biti vezana za teren.« Posle toga, Pohorska brigada je na predlog štaba IV operativne zone dobila naziv 11. brigada Milana Zidanšeka«.

Na Kozjanskom je decembra 1943. godine delovala Kozjanska četa. Imala je nešto više od 30 boraca. Njena aktivnost je odgovarala njenoj snazi. Petnaestog decembra 1943. godine četi se priključilo 11 partizana iz hrvatskih jedinica. Oni su raspolagali puškomitraljezima i jednom strojnicom. Prema izveštaju štaba IV operativne zone Glavnom štabu od 7. januara 1944, četa se tada preformirala u formalni bataljon, koji je imao 50 ljudi.¹¹ Taj bataljon je zajedno sa 1. bataljonom Zagorskog odreda¹² 2. operativne zone Hrvatske, koji je imao 120 boraca, izvršio nekoliko akcija, a zatim su ih Nemci opkolili. Nakon proboja, većina partizana iz Kozjanskog bataljona otišla je sa Hrvatima preko Sutle, tako da je na Kozjanskom ostala samo četa od dvadesetak partizana, bez komandnog kadra. Do januara 1944. godine vratilo se samo nekoliko partizana. Četa je u to vreme imala 30 boraca i četiri puškomitraljeza.

Austrijski deo Slovenačke Koruške je 13. oktobra 1943. bio podeljen na dva dela — istočni i zapadni deo. Granica između njih se protezala od Jezerskog, preko Železne Kaple do Žitare Vasi. U istočnoj Koruškoj, gde je trebalo da dejstvuje Istočnokoruški odred, decembra 1943. godine dejstvovao je Koruški bataljon. Odred je, međutim, stvarno bio formiran tek 5. februara 1944, a kratko zatim imao je dva bataljona.¹³

U kamniško-zasavskom rejonu dejstvovala je Karnniško-zasavska četa.

Veoma aktivni su bili minersko-sabotažni vodovi. Štab IV operativne zone nameravao je pojačati njihovu aktivnost, pa je zato osnovao:

— jednu minersku četu, koju je podelio na tri voda. Dva voda su rušila železničku prugu i napadala vozove između Celja i Litije, dok je treći vod izvodio iste akcije na pruzi između Zidanog Mosta i Brezica. Ta četa je bila neposredno podređena štabu IV operativne zone;

11 Zbornik VI-10-30.

12 Taj odred je dejstvovao u Hrvatskom Zagorju.

13 Franc Skerl »Koruška u borbi za slobodu«. Koruški zbornik 1946. godine.

— jedan vod je bio osnovan kod Pohorske brigade radi izvođenja akcija na pruzi Maribor—Dravograd i pruzi Maribor—Celje. U toj brigadi, kao i u Koruškom bataljonu, nameravali su da formiraju i drugi minerski vod.¹⁴

Četvrta operativna zona je u oktobru, novembru i decembru 1943. godine pokrenula svoje jedinice u ofanzivne akcije protiv nemačkih posada, prema železničkim prugama, saobraćajnim i industrijskim postrojenjima, te protiv neprijateljskih jedinica, sve dok Nemci nisu preuzeli inicijativu i napali partizane na svim odsecima. Nakon okončanja nemačkih operacija, partizanska aktivnost je ponovo nastavljena. Glavni objekti tih napada bile su komunikacije, gde su minerski vodovi imali velikih uspeha.

Ipak, partizanske napadne akcije nisu mogle poprimiti takav obim da bi nemačke jedinice — iako su bile prilično slabe — naterale na odbranu. Nemci su održavali stanje nekakve ravnoteže tako što nisu dozvoljavali razvijanje partizanskih jedinica niti su dopuštali jačanje njihovih borbenih sposobnosti. Štajerska svojim vlastitim snagama nije mogla ostvariti ofanzivni nalet partizanskih jedinica, kao u drugim slovenačkim pokrajinama. Pa ni politička organizacija na terenu nije bila dovoljno jaka da bi obezbedila pouzdano zaleđe za partizansku ofanzivu.

Za germanizaciju i održavanje reda u slovenačkoj Štajerskoj Nemci su se koristili svojom političkom organizacijom, te policijskim, žandarmerijskim i vojnim jedinicama.

Štajerski otadžbinski savez (Steireischer Heimatbund) bila je politička organizacija, koja je trebalo da, do konačnog priključenja Donje Štajerske nemačkom rajhu, zameni Naoionalsocijalističku radničku partiju (NSDAP). Njen osnovni zadatak bio je da osposobi Štajersku za uključenje u nemačku nacionalnu zajednicu, što u suštini znači da prevaspita stanovništvo u nacionalsocijalističkom duhu i da ga nauči nemačkom jeziku. Njena organizacija je bila slična organizaciji NSDAP, u koju bi se uključila posle tri godine. U njenom rukovodstvu su se nalazili, pre svega, bivši članovi nemačkog Kulturbunda, koji su se još ranije

14 Izveštaj štaba IV operativne zone Glavnom štabu NOV i PO Slovenije od 7. januara 1944, Zbornik VI-10-30,

odlikovali svojom petakolonaškom aktivnošću u borbi za Nemačku. Nasilno su u taj savez upisali 95ⁿ/o celokupnog stanovništva Štajerske.¹⁵

Naoružani deo Štajerskog otadžbinskog saveza bio je vermainšaft (Wehrmanschaft). »Bila je to neka vrsta varijante SA u staroj Nemačkoj, sa zadatkom vanarmijskog i nacionalsocijalističkog vaspitanja i učenja nemačkog jezika«. ¹⁶ Njegova glavna zadaća bila je da svoje članove što pre osposobi i pripremi za borbu na frontu. Rukovodeći kadar vermanšafta je došao iz Nemačke. Folksdojčeri (Volksdeutscher), su mogli da budu rukovodioci samo manjih jedinica, a ako nije bilo folksdojčera, takvi položaji su dodeljivani Štajercima. Uskoro se vermanšaft, organizacija za predvojničko i političko vaspitanje, pretvorila u borbenu oružanu snagu, koju su izdašno koristili u borbi iprotiv narodnooslobodilačke vojske u Štajerskoj, pa i izvan njenih granica.¹⁷ Zapovednik vermanšafta Franz Steindl je za vreme štabnih razgovora kod vladinog poverenika za Štajersku,¹⁸ 1. novembra 1943, objašnjavajući okvire aktivnosti vermanšafta, rekao da je vermanšaft Štajerskog otadžbinskog saveza »od samog početka imao zadatak ideološkog, političkog i vojnog obrazovanja, ali da nije bio predviđen za vođenje oružanih akcija, da je Donja Štajerska prigranično područje i da zbog toga ima posebne zadatke. Međutim, zbog škripca koji je nastao aktivnošću bandi u

15 Članak Toneta Ferenc: »Političke i građanske kategorije stanovništva u Štajerskoj pod nemačkom okupacijom«. Prilozi za istoriju radničkog pokreta, 1960. do 1962. godine.

16 Detaljnije o vermanšaftu u članku Toneta Ferenc, objavljenom u Letopisu muzeja narodnog oslobođenja LRS, 1958. godine, pod naslovom: »Wehrmanschaft u borbi protiv narodnooslobodilačke vojske u Štajerskoj«.

17 U jesenjoj nemačkoj ofanzivi protiv NOV i PO Slovenije, od 21. do 30. oktobra 1943, sa nemačkim policijskim jedinicama i jedinicama redovne vojske, učestvovao je kod Mokronoga Vermanšaftov bataljon »Jug« (»Süd«), kao 4. bataljon 19. SS policijskog puka.

18 Štapskii razgovori kod vladinog poverenika za Štajersku dr Müllera-Hacciusa (Milera Hacciusa), bili su stalni oblik međusobnog informisanja o prilikama u Donjoj Štajerskoj. O izveštaju Franza Steindla vidi zapisnik o tom razgovoru od 1. novembra 1943; Zbornik VI-8-178.

prigraničnom prostoru, morali smo vermanšaft uključiti u aktivnu borbu protiv bandi«.

Deo vermanšafta, koji su sačinjavali hitlerizmu odani štajerski »oemčuri« (Slovenci koji silom hoće da budu Nemci, op. prev.), odlikovao se izuzetno surovim ponašanjem prema zarobljenim partizanima, aktivistima i ranjenicima.

Vermanšaft je na vlastitu inicijativu, ili u zajednici sa policijom ili vojskom, izvodio akcije protiv partizana. U tom slučaju, komanda kombinovane jedinice pripadala je najstarijem vojnom ili policijskom starešim koji učestvuje u akciji.

Borbena vrednost vermanšafta bila je osrednja.

Trinaestog novembra 1943. u Štajerskoj su postojala četiri bataljona vermanšafta. Dvanaestog oktobra 1943. kod Šentjanža je osnovan vermanšaftov bataljon »Jug«, koji je u akcijama učestvovao privremeno pod komandom saveznog vođe Štajerskog otadžbinskog saveza i vođe vermanšafta — SA oberfirera Franza Steindla.¹⁹ U početku je bataljon učestvovao u odbrambenim borbama protiv jedinica 15. partizanske divizije uz Savu, a kasnije su ga koristili kao 4. bataljon 19. SS policijskog puka, i to za vreme jesenje nemačke ofanzive na području Šentjanža i Mokronoga.

Posle napada Šlandrove brigade na žandarmerijsku stanicu Rečica u Savinjskoj dolini 7. oktobra 1943, u Mozirju je osnovan vermanšaftov bataljon pod komandom SA oberšturbanfira Franza Eggera (Franca Egera). Dvadeset prvog oktobra 1943. bataljon je preimenovan u vermanšaftov bataljon »Zapad« (»West«),

Nakon završetka jesenje nemačke ofanzive i napada Koruškog bataljona na železničku stanicu Otiški vrh, 27. oktobra 1943, u Slovenjgiradecu je osnovan vermanšaftov bataljon »Sever« (»Nord«), pod komandom SA oberšturbanfira Simona Kohlbachera (Kolbahera).

¹⁹ Poginuo je 1945. u borbi sa Crvenom armijom na gradišćansko-štajerskoj granici, kod Rechnitza (Rehnica). Vidi uvod (J. J.) uz članak dr Ivana Kopača Paučka »U februarskoj ofanzivi 1944. godine u Štajerskoj«, mesečnik za zdravstvenu zaštitu »Priroda, čovek i zdravlje« 1950. godine.

U Gornjem Gradu je, posle napada Šlandrove brigade na žandarmerijsku stanicu Šmartno na Dreti, 30. oktobra 1943, osnovan vermanšaftov bataljon »Istok« (»Ost«), pod komandom SA oberšturmbanfirera Eggera.

Zbog aktivnosti Pohorskog odreda, u Slovenskoj Bistrici su 13. novembra 1943. godine osnovali vermanšaftov bataljon »Sredina« (»Mitte«), pod komandom SA šturmbanfirera Hochreinerera (Hohrajnera).²⁰

Tako je krajem 1943. Franz Steindl raspolagao sa četiri vermanšaftova bataljona. Brojno stanje bataljona se kretalo između 200 i 500 ljudi.²¹

Steindl je mogao da aktivira oko 2 000 ljudi na celoj teritoriji Štajerske, iako je za veće akcije odgovarajućem jedinstvenom komandantu stavljao na raspolaganje najviše hiljadu ljudi vermanšafta. Međutim, uvek je sam komandovao nekom borbenom grupom jačine 200 do 500 ljudi u sastavu operativne grupe, dok je ostalo ljudstvo bilo podeljeno po drugim borbenim grupama.

Policijska i žandarmerijska u Gorenjskoj, Štajerskoj i Koruškoj bile su pod zapovedništvom višeg rukovodioca SS i general-lajtnanta policije u 18. vojnom okrugu,²² Ervina Rösenera (Resenera). U Ljubljani je imao operativni štab za borbu protiv partizana. Njegove jedinice su bile policija, žandarmerija i SS odredi.

20 O bataljonima vermanšafta vidi Dnevnik borbi vermanšaftovih bataljona »Jug« kod Šentjanža. Zbornik VI-8-179, op. 2.

21) Vermanšaftov bataljon »Zapad« u Mozirju imao je, na primer, na dan 25. oktobra 1943.- (vidi Zbornik VI-8-162) sledeće brojno stanje:

— Komanda, Mozirje	5 ljudi
— 2. četa, Luče	151 čoveka
— 2. četa, Gornji Grad	92 čoveka
— 1. četa, Mozirje	128 ljudi
— 3. četa, Braslovče	85 ljudi
Ukupno	461 čoveka

22 Osamnaesti vojni okrug, sa sedištem u Salzburgu, bio je vojnouppravna jedinica, kojoj su osim nekih nekadašnjih austrijskih pokrajina pripale još i slovenska Štajerska, Koruška i Gorenjska. Ljubljanska pokrajina je posle kapitulacije Italije pripala zoni jadranskog primorja (Furlanija, Gorica, Trst, Istra, Ljubljana i Kvarner, sa priključenim područjem Sušaka, Bakra, Čabra, Kastava i Krka), a kasnije 97. armijskom korpusu.

Rösenerova policijska služba imala je sledeća policijska nadležstva:

- komandant bezbednosne policije i službe bezbednosti u Donjoj Štajerskoj, sa sedištem u Mariboru;

- komandant redarstvene policije »Alpenland« u Mariboru;

- žandarmerija, čiji se komandant nalazio uz državnog poverenika (zastupnika) za Štajersku, u Gradcu;

- Donja Štajerska je bila podeljena na žandarmerijska poglavarstva (na primer, Celje), a poglavarstvo na žandarmerijske okruge (na primer, Trbovlje). Osnovna jedinica je bila žandarmertijska stanica.

Žandarmerijske jedinice, koje su korišćene protiv partizana, bile su veoma raznolike. Osnivani su žandarmerijski odredi ili akcioni vodovi, od žandara koji su napustili stanice — čete. Te formacije su se neprekidno menjale.

Slične su bile policijske ustanove u Gorenjskoj.

Rösenerovu udarnu pesnicu sačinjavala su dva SS policijska puka: 19. SS policijski puk, kojim je novembra 1943. godine komandovao potpukovnik policije Hertlein (Hertlajn) i 14. SS policijski puk, kojim je komandovao potpukovnik policije Griesse (Guisse). Četrnaesti SS policijski puk je u Štajersku došao 25. novembra 1943. iz Hrvatske, preko Dolenjske.

Smeštajna matična lokacija nekih jedinica oba puka često se menjala, s obzirom na to da ih je Rösener upotrebljavao čas u Štajerskoj, čas u Gorenjskoj, a ponekad i u Ljubljanskoj pokrajini. To su bile dobro naoružane i solidno izvežbane policijske jedinice, sa dobrim rukovodstvom.

Kada su mu bile potrebne, Rösener je kao pomoć dobijao i druge manje SS jedinice iz drugih pokrajina. Radi učešća u ofanzivama širih razmera, ponekad je dobijao i operativne divizije, koje bi se zatekle na slovenačkoj teritoriji, pri prolasku prema italijanskom frontu ili na druga bojišta.

Nadležnosti raznih policijskih i žandarmerijskih komandi bile su vrlo isprepletene. Ali, Rösener je suvereno upotrebljavao sve SS, policijske i žandarmerijske jedinice, pomerao ih, slao u akcije protiv partizana i formirao ope-

rativne grupe. Dvadeset prvog decembra 1943. u Gorenjskoj i Štajerskoj bilo je nešto više od 3 300 ljudi Rösenerovih policijskih, žandarmerijskih i SS snaga.²³ Za borbu u sastavu operativne grupe mogao je koristiti oko 2 300 ljudi.

Redovna vojska (Wehrmacht) u Štajerskoj i Gorenjskoj nije imala stalnih operativnih jedinica, već samo jedinice za posebnu namenu. U 13. vojnom okrugu nalazila se 438. divizija za posebnu namenu, pod komandom generala Noeldechena (Noeldehena), koja je bila određena za službovanje u Gorenjskoj i Štajerskoj. Sedište komande te divizije bilo je u Celovcu. Njen zadatak bio je da štiti komunikacije i uređaje veze, zbog čega su duž komunikacija u bunkerima držane stalne posade da zajedno sa policijskim jedinicama učestvuju u borbi protiv partizana i da štite industrijske centre i instalacije. Divizija nije imala dovoljno vojnika za obavljanje tih zadataka. Većinom su to bile jedinice poljskih strelaca (Landeschutz). U Štajerskoj je bio stacioniran 18. puk poljskih strelaca²⁴ sa sedištem u Celju. Komandant puka bilo je pukovnik Pallua-Gall (Palua-Gal). Jedinice poljskih strelaca su delimično bile popunjene vojnicima starijih godišta ili ograničeno

23 Sledeći pregled Rösenerovih SS, policijskih i žandarmerijskih jedinica u Gorenjskoj i Štajerskoj preuzet je iz razreza sadržanog u dostavljenoj zapovesti višeg rukovodioca SS i policije 18. vojnog okruga od 21. decembra 1943. za podmirenje Gorenjske i Donje Štajerske (Zbornik VI-9-201); 14. SS policijski puk (privremeno bez 1. i 3. bataljona); 19. SS policijski puk (privremeno bez 1. bataljona); Planinska policijska lovačka četa »Alpenland«; 181. policijska planinska četa za vezu; policijska četa prateće pešadijske artiljerije »Alpenland«; policijska četa posebne namene »Alpenland«; 14. policijska tenkovska četa; Policijska pionirska četa; policijska četa za obezbeđenje »Alpenland«; Stabna četa; 2. četa 12. policijskog stražarskog bataljona; 4. četa 17. policijskog stražarskog bataljona; 5. četa 18. policijskog stražarskog bataljona; 1, 2. i 3. žandarmerijska četa (motorizovana); žandarmerijske akcione čete u Škofjoi Loki i Celju; policijske straže za obezbeđenje pruge, u Kranju, Jesenicama, Dravogradu, Mariboru i Celju. Iz iznetog proističe da su te jedinice imale ukupnu jačinu od 27 četa ili 9 bataljona.

24 Osamnaesti puk poljskih strelaca je u svom sastavu imao 611, 649. i 922. bataljon, 18. lovački odred i akcionu bateriju 438. divizije za posebnu namenu. Međutim, 438. divizija je u Gorenjskoj imala 184. puk poljskih strelaca, sa istim zadacima kao i 18. puk.

spособnim vojnicima (oko 20^u/o), a delimično i omima koji zbog telesnih oštećenja nisu bili potpuno sposobni za front (blizu 80°/o).²⁵ Pojedine čete sva tri bataljona poljskih strelaca bile su raspoređene po manjim mestima od Trbovlja do Brežica, te uz Savinju i Sutlu. Položaji su se prema potrebi menjali. A učestvovala su u akcijama protiv partizana po celoj Štajerskoj, Gorenjskoj i Koruškoj.

Sem 18. puka, 18. vojni okrug je imao i druge jedinice. U Mariboru je bila podoficirska škola, a okrug je raspolagao jakim četama graničara za obezbeđenje granice; u Celju je bio 48. dopunski bataljon tenkovskih lovaca, a u Slovenjgradcu drugi ogledni rezervni dopunski konjički divizion. U većini slučajeva, sve te jedinice su bile rezervne, dopunske ili školske jedinice. Pošto nisu raspolagali boljim, u akcijama protiv partizana iskoristili su te jedinice.

Jedinice redovne vojske su na teritoriji Gorenjske i Štajerske imale oko 3 800 ljudi, ako ne računamo graničare koji su bili vezani isključivo za svoj granični odsek,²⁶ Za akcije putem operativnih grupa mogli su koristiti približno 1 680 ljudi.

Sada već imamo dovoljno podataka po kojima se može zaključiti kakva je i kolika bila nemacka okupaciona snaga u Štajerskoj i Gorenjskoj:

— SS, policija i žandarmerija	3 300 ljudi
— redovna vojska	3 800 "
— vermanšaft	2 000 "
u k u p n o	9 100 "

Od toga je na operativnom području IV operativne zone bilo ukupno oko 5 000 ljudi, čime su Nemci u Štajerskoj imali brojnu premoć — šest prema jedan. Od svih jedinica u Gorenjskoj i Štajerskoj, u sastavu operativne

25 Izveštaj komandanta 922. bataljona poljskih strelaca od 29. februara 1944. godine (izveštaj o akciji borbene grupe Winkler), te izveštaj lekara o akciji od 7. do 26. februara 1944; Zbornik VI-11-144, strana 388.

26 Ood Litije do Brežica graničari su bili svrstani u granični pododsek F (Grenzwacht Unterabschnitt F), sa sedištem u Židanom Mostu. Bili su potčinjeni komandi 18. puka poljskih strelaca.

grupe moglo se koristiti najviše 5 000 ljudi. U operaciji protiv Pohorskog odreda, koja se izvodila pod šifrom »Schneegestüber« (Snežna vejačica), 6. decembra 1943. prikupili su u to vreme najveću grupu — oko 4 000 ljudi.²⁷ Računali su da će zateći Pohorski odred prikupljen na nekoj prostoriji, možda u *njegovom zimskom logoru*, kao i Pohorski bataljon januara 1943. godine, i da će potpunim uništenjem te aktivne jedinice »jednim udarcem smiriti Štajersku«, kako to reče Steindl. Protiv Pohorskog odreda Nemci su obezbedili i ogromnu nadmoć: šesnaest nemačkih vojnika na jednog partizana. Srećom, akcija »Snežna vejačica« bila je udarac u prazno, pošto se Pohorski odred blagovremeno povukao sa ugroženog područja.

Inicijative za akcije protiv partizana dolazile su od Rösenera, Steindla ili komandanta 438. divizije za specijalnu upotrebu. Ali, ako je u akciji učestvovao i vermanšaft, onda je odredom komandovao za to određeni oficir vermanšafta, a najčešće je to bio sam Steindl. Svim drugim akcijama su rukovodili bilo oficiri policije koje je određivao general Rösener, bilo oficiri redovne vojske koje je određivao komandant 438. divizije. Najviše operativno komandovanje je pripadalo onome ko je dao najviše jedinica za akciju.

Prema strukturi nemačkih jedinica, može se zaključiti da je krajem 1943. godine okupacioni režim ostvarivan prema osnovnom načelu ekonomičnog korišćenja oružanih snaga.

Pri proceni jačine okupacionih snaga u Štajerskoj i nehotice nam se nameće misao da bi neka partizanska jedinica od hiljadu ljudi, koja bi iznenada prodrla u Štajersku, donela okupatoru velike nevolje, pošto bi se narušila teško

28 Prema borbenoj zapovesti više komande SS i policije, odnosno komandanta general-lajtnanta policije Rösenera (Zbornik VI-9-166) od 2. decembra 1943, operativna grupa je imala sledeće jedinice: 19. SS policijski puk, bez 1. bataljona; 13. SS policijski puk, bez 13. policijske oklopne čete; Policijsku planinsku lovačku četvu »Alpenland«; motorizovanu žandarmerijsku četvu »Alpenland«; tri čete 921. bataljona poljskih strelaca; jednu četvu 922. bataljona poljskih strelaca; 611. bataljon poljskih strelaca; brdsku bateriju (dva topa, poručnik Weh); oglednu četvu iz Slovenjgradeca; podoficirski kurs (jedna četa) iz Maribora i Slovenske Bistrice, i dva bataljona vermanšafta (»Ost« i »Mitte«).

održavana ravnoteža, a partizani bi u zimu 1943—44. prešli u efikasnu protivofanzivu. Nemce bi spasila samo izuzetno jaka pomoć. Ali, odakle da je doibiju?

Nakon poraza na svim frontovima nemačka moć je naglo kopnila. Operativne jedinice redovne vojske skoro da više i nisu mogli upotrebljavati za ofanzivne akcije i akcije čišćenja protiv partizana, iako su ih za to veoma rado koristili. Više nisu mogli izvoditi onako silovite ofanzive kao nekada. Istočni i italijanski front su zahtevali sve više i više snaga, a na zapadu je pretila saveznička invazija. Zbog svega toga operativne jedinice su mogli koristiti samo u izuzetnim slučajevima. Tako je 71. pešadijska divizija još 26. avgusta 1943. preuzela zaštitu nekadašnje Južne železnice. Tako je za vreme napada 14. divizije na Kočevje, sredinom decembra 1943, opkoljenoj 2. četi 19. SS policijskog puka sa potčinjenim slovenačkim domobranima u pomoć priskočila 162. pešadijska divizija, tzv. »Turkestan-ska«. Nemci su imali sve više nevolja. Sloveniju nije umirila njihova ofanziva protiv NOV i PO Slovenije oktobra i novembra 1943. godine. Jedinice 7. korpusa su u Ljubljanskoj pokrajini iznenadno i brzo poduzele protivofanzivu, te uništile kočevsku železničku prugu, likvidirale nemačke i domobranske položaje duž pruge i u Notranjskoj, opkolile Kočevje i blokirale Novo Mesto. Okupator nije bolje prošao ni u Gorenjskoj, gde je 31. divizija temeljito očistila teritoriju duž nekadašnje jugoslovensko-italijanske granice od svih nemačkih položaja i posada. Gorenjske partizanske jedinice su sve dublje prodirale u Gorenjsku.

Partizani su zadavali brige Nemcima na teritoriji od Pokljuke do Kočevja i Pohorja. Nemačke i partizanske akcije su se preplitale vremenski i prostorno, naizmenično, kao talasi, s jednog kraja na drugi. Dok su Nemci prikupljali glavninu na jednom kraju, partizani bi krenuli u ofanzivu na drugom kraju. To je bila taktička osobenost koja je, kao rezultat borbenog poleta partizana, navodila na izbor pravca i borbi davala žestinu. Očito, Nemci nisu imali nikakvih rezervi.

Teror okupatora kočio je jačanje oslobodilačkih snaga u Štajerskoj, iako je ta pokrajina imala još prilično mnogo ljudstva koje bi moglo popuniti partizanske redove. Opštu

mobilizaciju Nemci još nisu bili izvršili. Mnogo mladih i starijih ljudi je još uvek bilo kod kuće. Naravno, Nemci nisu dirali industrijska preduzeća, s obzirom na to da im je bila nephodna radna snaga. Svakim danom bilo je sve više dezertera iz nemačke vojske. Štajerska je bila izuzetno značajan rezervoar žive sile. Štab IV operativne zone je punim žarom mobilisao nove snage. Pošto mu je nedostajalo naoružanja, deo novomobilisanih je upućivan u Dolenjsku.

Članovi Glavnog štaba NOV i PO Slovenije bili su svesni toga da Štajerskoj treba pružiti pomoć. Manje partizanske jedinice su više puta odlazile preko Save na sever. Godine 1941. u Dolenjskoj je osnovan 2. štajerski bataljon, koji je noću 25. decembra 1941, pod komandom Franca Rozmana Staneta i Dušana Kvedera Tomaža, pokušao da se probije u Štajersku. Proboj nije uspeo. U proleće 1942. godine od toga bataljona se u Dolenjskoj razvila 2. grupa odreda. Pod komandom već pomenutih drugova, s obzirom na to da nije uspeo proboj preko Save, ona se preko Dolomita i Gorenjske, pred ponoć 20. maja 1942, uputila prema Štajerskoj. Od grupe koja je pri odlasku iz Dolenjske imala blizu 550 ljudi, u Štajersku se probilo svega 120 ljudi. Glavni štab je i treći put pokušao da ojača pokret u Štajerskoj. U želji da pruži pomoć glavnini NOV Jugoslavije, koja je u to vreme vodila ogorčene borbe sa jakim neprijateljskim snagama u takozvanoj 5. ofanzivi, kao operacija rasterećenja planiran je napad četiri brigade (Tomšičeve, Gupčeve, Cankarove i Šercerove) na nemačke garnizone i položaje duž Save. Cankarova i Šercerova brigada su imale zadatak da se probiju preko Save. Ali ni taj proboj, izveden 5. juna 1943, nije uspeo.

Zaključci

Iako je na Sloveniju nakon kapitulacije Italije, septembra 1943, svoje ruke stavio isti okupator, Štajerska je imala potpuno drukčiji pravni 'položaj od položaja koje su imale druge slovenačke pokrajine. Nemci su joj namenili sudbinu potpunog uključenja u nemački rajh, odmah pošto je budu pripremili za taj akt.

Nemačku akciju odnarodavanja pratio je žestok policijski pritisak. Zbog toga su *oslobodilački* pokret i *partizani* morali delovati pod izuzetno teškim prilikama. Nemci su imali uspeha u otkrivanju organizacija Komunističke partije i Osvobodilne fronte. Partizanske jedinice su bile prisiljene da se brame od napada okupatora i više puta su imale prilične gubitke.

Pa ipak, krajem 1943. godine IV operativna zona je pod svojom komandom imala oko 800 boraca, što je s obzirom na veličinu štajerske teritorije i brojnost njenog stanovništva srazmerno malo.

Nemačke jedinice su bile šest puta jače od partizanskih.

Štajerska je zaostajala za drugim slovenačkim pokrajinama, koje su već imale svoju slobodnu teritoriju i čije su jedinice već bile objedinjene u korpuse.

2. PROCENA I ODLUKA

Bilo je više razloga koji su presudno uticali na odluku o pohodu 14. divizije.

Štajerska je još uvek imala mnoge neiscrpane izvore koje je, kao moralna i materijalna sredstva, trebalo uključiti u oslobodilački pokret. Tu je bio i veliki broj ljudi koji bi se mogli priključiti partizanskim jedinicama ili političkim aktivistima. Znači, neophodan zadatak bio je mobiliziranje svih tih snaga. Mobilizacijom bi se politički pokrenule mase, koje bi se uključivale u partizanske redove i ojačavale snagu partizanskog pokreta. Mobilizacija 'nema samo uski smisao koji se izražava kroz broj regrutovanih ljudi. To je, pre svega, vojna i politička akcija kojom se mase usmeravaju i upućuju u veliku političku aktivnost. Mobilizacija žive sile je posebno važna za Štajersku, budući da 800 boraca ne može zadovoljiti potrebe prostrane štajerske teritorije. Mobilizacija je najefikasnije sredstvo u borbi za politički odgoj. Glavni štab Slovenije je svojom direktivom IV operativnoj zoni od 2. januara 1944. naglasio značaj mobilizacije, govoreći da je mobilizacija »pitanje odlučne borbe protiv svih oportunistički naklonjenih sta-

novnika u Štajerskoj« i borbe protiv belogardejskih i mi-hajlovičevskih pokušaja organizovanja protivnarodnih ban-di.²⁸

U Ljubljanskoj pokrajini i Primorskoj više nije bilo nikakvih mogućnosti za mobilizaciju. Svo ljudstvo je već bilo uključeno u borbene jedinice, naročito u Ljubljanskoj pokrajini koja više nije imala žive sile. Trebalo je pronaći nove izvore. A oni su se nalazili samo u Gorenjskoj i Štajerskoj. »Drugo, što se tiče Štajerske«, piše Boris Kidrič u izveštaju Edvardu Kardelju od 12. januara 1944. godine, »jasno je da je ona naš glavni rezervoar za buduću mobilizaciju. Priče da su Nemci većinu odveli na istočni front samo su bajke. Pre svega, nigde nije odvučen proletarijat, pošto im je neophodan za proizvodnju. Drugo, i na selu su mobilizirali smo neka godišta, dok ih je kod kuće ostalo još mnogo. Bar teoretski, moguće je za naše jedinice mobilisati oko 20 000 boraca. . . .«²⁹ Štajerska je u to vreme bila, tako reći, neiscrpna riznica žive sile, čije uključivanje u partizansku armiju nije diktirala samo potreba jedinica NOV, već je to zahtevala i bliža, odnosno daljna perspektiva razvoja političke svesti stanovništva.

Mobilizacija nije jedini razlog za usmeravanje osnovne pažnje na Štajersku. Edvard Kardelj je u pismu koje je 25. decembra 1943. uputio Centralnom komitetu Komunističke partije Slovenije ovako pisao o severnoj Sloveniji: »... 3. Mišljenja sam da bi u vezi sa tim naš najvažniji zadatak bio preneti maksimalnu političku aktivnost i tamo gde je do sada nije bilo ili je bila slaba (Štajerska, Koruška, Preikomurje) i *stvarno povezati celu Sloveniju* (podvukao autor) pod našim rukovodstvom. To pitanje se sada kategorički postavlja i više se ne može odgađati, kao što smo to činili do sada. Preduzmite potrebne mere, naročito u vezi sa vojnim planovima. Ali, pre svega, računajte na to da će početak proleća ujedno biti početak kraja, pa tada moramo biti —• i vojno i politički — svuda potpuno pripremljeni. . . .«³⁰

28 Zbornik VI-10-7.

29 Arhiv CK KPS, 1/44.

30 Iz Kardeljevog pisma »Dragi drugovi«, od 25. decembra 1943, Arhiv CK KPS.

Iz iznetog proističe da su postojala tri osnovna razloga koji su uticali na zaključak da se u Štajersku uputi snažna partizanska jedinica. Prvi razlog je bio potreba političke povezanosti cele Slovenije, drugi, mogućnost mobilizacije, i treći, neophodnost da s proleća, kada se predviđao početak kraja nemačke moći, partizanski pokret svuda bude pripravan na to. To su ujedno bili osnovni zadaci oslobodilačkog pokreta severnog dela Slovenije. Mora se dodati još i to da je Štajerska imala poseban značaj kao odskočna daska za širenje opšteg otpora protiv hitlerizma. Odatle su napredne ideje prodirale u Korušku, i dalje u Austriju. Baš kao što je Primorska imala politički uticaj na razvoj pokreta otpora protiv fašizma u Italiji, sličnu ulogu je trebalo da ima štajerska na pravcima koji vode u Austriju, Nemačku, a preko Prekomurja i u Mađarsku. Uspeh takve akcije je zavisio od vojne i političke snage Štajerske.

U vezi sa tim određeni su i zadaci jedinici koja će otići u Štajersku. Dušan Kveder Tornaž, koji je upravo tada postao načelnik Glavnog štaba Slovenije, u svojoj studiji o borbama divizija i korpusa u Sloveniji od juna 1943. do jula 1944. kaže da će kadrovi 14. divizije svojim bogatim iskustvom pružiti veliku pomoć jedinicama u Štajerskoj. Aktivnost te prekaljene jedinice biće »poluga za političko aktiviranje ljudskih masa u Štajerskoj, za njihovo jače privlačenje u narodnooslobodilačku borbu, koja je u to vreme zaostajala u odnosu na razvoj u drugim pokrajinama Slovenije. . .«. Divizija će predstavljati jezgro za mobilizaciju masa. Osim toga, udaru 18. divizije u Gorski kotar time će se dodati i udar u veoma osetljivo područje Štajerske, značajno zbog komunikacija koje vode na Balkan i prema Italiji. Tim udarom bi se rasteretile partizanske jedinice na jugu.³¹

Divizija bi, svakako, svojim akcijama u severnoj Sloveniji neposredno pomagala vojnim jedinicama po celoj Sloveniji. To bi imalo poseban značaj za partizanske jedinice u Primorskoj, koje su imale veliki oslobodilački zadatak, i za jedinice u srednjem delu Slovenije, u Ljubljanskoj pokrajini. Glavni štab Slovenije bi na taj način efikasnije usklađivao operacije svojih jedinica.

31 Novi svet, 1946. godine.

Osnovni zadatak koji je Glavni štab postavio 14. diviziji bila je mobilizacija. »... Pitanje mobilizacije na vašoj teritoriji je trenutno najvažnije pitanje naše armije u celoj Sloveniji. Štajerska danas predstavlja naš glavni rezervoar, pa prvenstveno zbog toga, na taj teren upućujemo novu diviziju...»³²

Štajerska nije bila kraj gde se mogla uputiti partizanska jedinica za čvrstim nadama u uspeh. Četrnaesta divizija je bila velika borbena jedinica, zbog čega je bilo teško očuvati tajnost njenog kretanja. Znalo se da će ona biti privlačan cilj za nemačku vojsku i da će se neprijatelj svom snagom baciti na protivnika i da će pokušati da ga jednim udarom zбриše sa štajerske teritorije.

I pre nego što je odlučeno o pohodu, trebalo je dobro razmisliti da li je to rizično s obzirom na neprijateljevu snagu.

U prvom poglavlju smo dali ocenu jačine nemačkih snaga u štajerskoj, nabrojali jedinice i ustanovili da su Nemci krajem 1943. znatno posustali. Postojale su, dakle, mogućnosti za uspešnu borbu sa nemačkim okupacijskim jedinicama.

Kako je Glavni štab NOV i PO Slovenije ocenjivao vojnu situaciju pred polazak divizije? To nas interesuje, pre svega, zato što vojno rukovodstvo u Sloveniji nije raspolagalo potpunim podacima o neprijatelju.

Direktiva koju je Glavni štab 2. januara 1944. uputio IV operativnoj zoni, otkriva njegovu procenu opštih vojnih prilika. Između ostalog pisao je: »Istina je, Nemci su poslednjeg meseca (decembar 1943. godine, opaska autora) poduzeli ofanzivne akcije protiv naših jedinica u svim krajevima Jugoslavije, pa i Slovenije (takozvana šesta ofanziva, op. aut.). Međutim, sve te ... su, u usporedbi sa njihovim prošlogodišnjim ofanzivama, bile znatno slabije i više su

³² Direktiva Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 2. januara 1944. štabu IV operativne zone, Zbornik VI-10-7.

imale 'karakter lokalnih hajki. *Nemci nemaju snage kojima bi duže i ozbiljnije pratili neku našu jedinicu, ukoliko ona zna dobro manevrisati.* (podvukao autor). Svoje jedinice svuda moraju brzo menjati i prebacivati iz pokrajine u pokrajinu. . . »³³

Takva procena ii zaključak imaju, istina, opšti značaj. Ipaik, to je imalo svoju vrednost za svakoga ko je u ono vreme u severnoj Sloveniji započinjao neku vojnu akciju. Procena je u skladu sa realnim stanjem nemačkih okupacionih jedinica u Štajerskoj; optimizam u pogledu opstanaka ii uspeha partizanske jedinice potpuno je loipravan.

Glavni štab je odlučio da u Štajersku uputi 14. diviziju i da zbog godišnjeg doba (zima) ne odlaže njen pokret preko Hrvatske.

Krajem 1943. godine u Ljubljanskoj pokrajini, odnosno u sastavu 7. korpusa, bile su tri divizije: 14, 15. i 18. Osamnaesta divizija je otišla u Gorski kotar da bi udarom u tom pravcu rasteretila jedinice u drugim krajevima Jugoslavije, tamo gde je pritisak zbog takozvane šeste neprijateljske ofanzive bio najžešći. Veći deo Ljubljanske pokrajine tada je bio oslobođen. Na toj teritoriji su Nemci držali dva ostrva — u Kočevju i Novom Mestu, čime su za sebe vezivali partizanske jedinice ii time posredno štitali glavnu komunikaciju od Ljubljane prema Trstu. Ta ostrva su, taikode, bila polazišta za upade na slobodnu teritoriju. Sedmi (korpus je blokirao ta neprijateljska uporišta i sprečavao nemačke pokušaje da učvrste vezu sa Ljubljanom. U Primorskoj i Gorenjskoj je osnovan 9. korpius sa 30. i 31. divizijom ii drugim jedinicama. Divizije su upravo izdržale žestoku nemačku ofanziivu i korpus se pripremao za protivooifanzivu. Odatle se u Štajersku nije mogla poslati nikakva jedinica. U obzliir je, dakle, dolazila jedna od tri divizije 7. korpusa. Bila je odabrana 14. divizija. Pored Bračičeve brigade, u sastavu te divizije bile su još Tomšičeva i Šercerova brigada, dve stare prekaljene borbene jedinice. Po kadrovskom sastavu ii po tradicijama, 14. divizija je u to vreme bila jedna od najboljih divizija ii zbog

toga pogodna za teške zadatke u sevemnoj Sloveniji, gde je tada prenošeno težište³⁴ narodnooslobodilačkog pokreta.

Prema plamu Glavnog štaba, 14. divizija je trebalo da bude sastavljena i opremljena tako da čini jezgro prave divizije u Štajerskoj nakon obimnije mobilizacije. Za tu diviziju bi pomenute tri brigade dale potreban broj kadrova i odgovarajuće divizijske naoružanje, tako da bi posle mobilizacije divizija morala za novopridošle borce pribaviti samo još puške.³⁵ Zbog toga je 14. divizija bila ireorganizovana i dobro naoružana. Divizija je bila mala, imala je svega 1 112 partizana, ali to je bila kadrovska jedinica, do sada najbolje naoružana, a zbog izuzetnog izbora boraca —divizija sa velikom moralno-političkom snagom.

Odluka o pohodu 14. divizije za Štajersku donata je u zimu. U početku nije [izgledalo da će zima biti naročito hladna i oštra, pošto su decembar 1943. i januar 1944. godine bili veoma ugodni. Upućivanje tako velike jedinice, opterećene velikim količinama rezervnog naoružanja i municije, bio je veoma težak i odgovoran zadatak koji je zahtevao temeljite pripreme. Glavni štab se odlučio da se odmah izvrši pokret: započeo je 6. januara 1944, bez obzira na sve teškoće koje je zima nametala. Slovenački partizani su bili prilično iskusni u vođenju borbi zimi. Penise-tirno se samo zime 1941/42. godine, koja je pričinjavala mnogo nevolja prvim partizanskim jedinicama u Notsranj-Skoj. Zima 1942/1943. godine bila je relativno blaga. Sve četiri prve slovenačke brigade su, u to vreme, u saradnji sa dve hrvatske brigade, izvodile svoju poznatu zimsku protivofanzivu na teritoriji Slovenije i Hrvatske, od 26. novembra 1942. do 26. marta 1943. godine. Protivofanziva je uspešno okončana; zima mi jedanput nije ugrozila ili omela pokrete ili 'onemogućila borbu. Nastupila je treća

34 »Opštu situaciju karakteriše činjenica da se težište narodnooslobodilačkog poleta i narodnog ustanka evidentno prenosi u Gorenjsku i Štajersku, dok je istovremeno Ljubljanska pokrajina uglavnom iscrpljena, bar što se tiče mobilisanja žive sile« — iz izveštaja Borisa Kidriča Edvardu Kardelju od 12. januara 1944, Arhiv CK KPS 1/44.

35 Izveštaj Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 19. aprila 1944. godine Vrhovnom štabu NOV i POJ, Arhiv IZDG, fascikla 13/1.

zima od početka oslobodilačkog rata, a 14. divizija je polazila u jedan od najznačajnijih pohoda koje su izvodile jugoslovenske oslobodilačke partizanske formacije da bi prodrle u Štajersku i da bi na njenoj teritoriji, u njihovoj vlastitoj jazbini, vodila borbe sa Nemoima.

U izveštaju Edvardu Kardelju od 12. januara 1944. Bonis Kidrič govori o velikim mogućnostima mobilizacije u Štajerskoj i navodi razloge zbog kojih nije bilo moguće čekati proleće. »U svemu tome«, kaže Kidrič, »bilo bi sasvim pogrešno čekati ina takozvani prolećni elan. Kako stvari stoje, verovatno će se između nas i neprijatelja, i to ne samo u Štajerskoj, razviti borba za svakog običnog čoveka. U tom pogledu karakteristično je da je, inpr., Reiner (Raj-ner) za Jadransku operativnu zonu (Ljubljanska provincija i Primorska) izdao opštu odluku o mobilizaciji, prema kojoj svi Slovenci moraju služiti bilo u domobranima (Rupnikove jedinice) pod komandom SS i policijskih oficira (u odluci poseбно naglašeno), bilo u regularnim jedinicama nemačke redovne vojske, bilo u jedinicama SS. Iz svega toga proizlazi da su upravo sadašnji zimski dani u Štajerskoj i Gorenjskoj odlučujući. Zbog toga smo resili da u Štajersku uputimo obimniju kadrovsku pomoć (20 osoba okružnog i rejomskog formata) i jednu celu diviziju. .. Svakako, to predstavlja donekle smion čin, ali ipak neophodan; upravo danas smo iz Štajerske dobili izveštaje, iz kojih se vidi da su mogućnosti za rad i mogućnosti za izvođenje borbenih akcija upravo odlične, iako bi bilo opasno lakomisleno ih precenjivati. . .«.³⁸ Neodložna mobilizacija je bila jedan od bitnih razloga, zbog kojih nije bilo prihvatljivo odlaganje pokreta za proleće. Drugi razlog je objasnio Edvard Kardelj u već pomenutom pismu CK KPS od 25. decembra 1943, kada je rekao da treba računati sa tim da će početak proleća biti početak kraja, pa da zbog toga marš upravo tada biti potpuno pripremljeni i vojnički i politički.

Velika dilema bilo je pitanje kojom bi se marš-rutom tako velika jedinica mogla uputiti u Štajersku. Odabrani smer bi morao garantovati tajnost pokreta da bi se ostvarilo iznenađenje. Prvo je bio predviđen prelazak Save

zapadno od Litije, gde je put već bio utr. Međutim, tu je još 1942. godine doživela neuspeh druga grupa odreda, a juna 1943. Canfeareva i Šercerova brigada. Po svoj prilici, tuda se ne bi mogla prikriveno prebaciti divizija preko Save. I reku bi samo uz velike teškoće prešli. Teško se bilo odlučiti za nasilni prelazak, zbog dosadašnjih pokušaja koji nisu uspeali, iako su u drugoj polovini iste godine prelazak, istina, u suprotnom smeru, uspešno izvele Šlandrova i Zidanšekova brigada. Druga mogućnost je bila pokret preko Gorenjske, putem koji je već označila druga grupa odreda. Ali i ta varijanta je u sebi Skrivala mnoge opasnosti. Divizija bi se nesumnjivo još u Gorenjskoj uplela u borbe. Opasnost bi predstavljao i uzak prostor između Save i Karavanki, odnosno Kamniških planina, što je nedovoljno za izvođenje manevra. Na tom terenu do tada nije bilo jedinice veće od brigade. A i prelazak preko Save u Gorenjskoj bio bi veoma opasan. Prema tome, ništa nije išlo u prilog varijanti da 14. divizija tim pravcem stigne u Štajersku zbijena i neoslabljena nakon vođenih borbi.

U obe navedene varijante Nemci bi imali veliku prednost u tome što su u mogućim zonama kretanja imali organizovanu obaveštajnu službu, ikoja bi odmah otkrila prisustvo 14. divizije.

Treća varijanta je bila prelazak preko Save između Brežica i Zagreba, a zatim prodoir u Štajersku, preko Sutle negde u blizini sela Klanjec. Opasnost te mogućnosti bila je u -tome što je teren duž Save otvoren i što su u blizini postojale snažne neprijateljske posade.

Četvrta mogućnost je bila put kroz Hrvatsku, preko Pokuplja, Posavine, Čazme, Kalnika, Ivanščice i Hrvatskog Zagorja. Nedostatak tog pravca bio je izuzetno duga marš-ruta. Ako bi se divizija uplela u borbe moglo bi se dogoditi da do proleća iscrpljena izbije na svoj cilj. Taj pravac je u sebi imao i dobrih strana. Možda bi diviziji uspelo da kretanjem kroz Nezavisnu državu Hrvatsku izbriše trag za sobom. Kretala bi se kroz državu koja je imala drukčiji obaveštajni sistem nego što ga je imala Nemačka. Verovatno je povezanost između Zagreba i Nemačke bila slaba ili je bila toliko komplikovana da bi se obavesti o slovenačkoj diviziji na putu zagubile ili postajale beznačajne, a vero-

vatno bi i prekasno prispele na odredište. Tako bi se moglo dogoditi da 14. divizija stigne u Štajersku a da je Nemci ne opaze, iako bi je kroz Hrvatsku sledile ustaše. To bi predstavljalo potpuno iznenađenje i zbog toga se isplatilo žrtvovati vreme i trud, što nameće tako dug put. U krajevima kroz koje je prolazila, 14. divizija hrvatska je uglavnom bila dobro organizovana. Prvobitno je planirano da divizija prvo prođe kroz Zumberak i Turopolje, koji su spadali u Žumberačko-posavski sektor.³⁷ Jugozapadno od Zagreba prešli bi Savu, a zatim produžili kroz deo Hrvatske, gde su partizani krajem 1943. godine oslobodili veliku teritoriju u Moslavini, na Kalniku i Hrvatskom Zagorju. Partizanske jedinice su bile objedinjene pod Komandom II operativne zone, koja je decembra 1943. godine imala: jednu diviziju (tada se zvala divizija 2. operativne zone, a u svom sastavu je imala udarnu brigadu »Braća Radić« i brigadu »Matija Gubec«), 2. brigadu II operativne zone, Zagrebački, Bjelovarski, Kalnički, Moslavački i Zagorski partizanski odred, 3. diverzantski bataljon, Moslavačko i Katoličko vojno područje.

Bilo je mnogo partizana i predstavljali su značajnu snagu. Pa ipak, to su bile male jedinice koje su se samo delimično formirale. Gospodarile su prostranom slobodnom teritorijem i branile je od ustaških napada.

Slobodna teritorija u Moslavini, na Kalniku i u Hrvatskom Zagorju bila je veoma privlačna za 14. diviziju. Tuda bi se relativno lako kretala i izbegavala sukobe sa ustašama. Eventualno, slobodna teritorija je mogla da posluži i kao njeno podesno zaleđe. Tu bi se po upadu u Štajersku mogla, po potrebi, i sklanjati.

Glavni štab se konačno odlučio za poslednju, četvrtu varijantu, pošto je put vodio pravo u područje istočne Štajerske, koje je bilo najotudenije od oslobodilačkog pokreta, naročito Haloze, gde je, u stvari, trebalo da započne misija 14. divizije.

Značajno je napomenuti da u svim pokušajima upućivanja pomoći Štajerskoj u obzir nije uzeta mogućnost pro-

37 Žumberačko-posavski sektor je tada imao sledeće partizanske jedinice: omladinsku brigadu »Jože Vlahović«, brigadu »Franjo Ogulinac Seljo«, Žumberački odred i Turopoljsko-posavski odred. Vojna područja su bila: Zumberak i Pokuplje — Turopolje.

laska jedinica infiltracijom — prelazak manjih ili većih jedinica po delovima, koji hi se zatim na cilju ponovo objedinili u organsku celinu i tako započinjali akcije. Za sada ne raspoložemo dokumentima na osnovu kojih bi se objasnilo zašto takvi prelazi nisu uzimani u obzir, iako su bili mogući, s obzirom na to da je posebna organizacija na Savi mnogim partizanskim jedinicama (npr, Šlandrovoj brigadi pri prelasku u Dolenjsku avgusta 1943. godine) i hiljadama mobiliziranih omogućavala takav prelazak.

Bilo bi prirodno da je Glavni štab, s obzirom na dolazak 14. divizije, reorganizovao partizansko komandovanje u severnoj Sloveniji i 14. diviziju podredio IV operativnoj zoni, imajući u vidu činjenicu da će ta jedinica uglavnom dejstvovati samo u Štajerskoj. Međutim, pod uticajem zamisli o izuzetnom značaju njene misije, Glavni štab je diviziju zadržao pod svojom neposrednom komandom. Kao delegata diviziji je dodeMo Viktora Avbelja Rudija, zamenika političkog komesara Glavnog štaba, sa osnovnim zadatkom da uspostavi i održava kontakte sa političkim organizacijama na terenu.

Odluku o akciji 14. divizije i njenom odlasku u Štajersku, Glavni štab Slovenije je doneo u saglasnosti sa Vrhovnim štabom NOV i PO Jugoslavije. U dokumentima Vrhovnog štaba prvi put se 18. novembra 1943. javlja zamisao o upućivanju partizanske grupacije u Štajersku. Tada je vrhovni komandant drug Tito upozorio Glavni štab Slovenije da se protiv njegovih jedinica priprema ofanziva većih razmera i da će tom prilikom biti preduzeto i čišćenje (sistematsko čišćenje i pretraživanje terena, op. aut.). Vrhovni komandant predlaže da Glavni štab Slovenije formira tri grupe, od kojih bi jedna »ofanzivnim dejstvima operisala prema štajerskoj, sa ciljem spajanja sa hrvatskim jedinicama u Zagorju . . ., dok bi treća, kao najveća, sa teškim naoružanjem — topovima i tenkovima — već sada morala, bez oklevanja i očekivanja neprijateljske ofanzive, započeti pokret prema Lici i Kordunu« (Zbornik 11-11-49). Pošto očekivane ofanzive nije bilo, predložene mere su odgođene. Njihov značaj je u tome što one sadrže kasniju ideju o upućivanju 14. divizije u Štajersku.

U zapovesti od 23. decembra 1943. Vrhovni komandant se saglasio da se 14. divizija uputi u Štajersku, gde bi izvodila akcije i služila kao okosnica za 3. slovenački korpus, koji bi se širio prema severu i prema istoku. Drug Tito istovremeno određuje i taktiku: »napadne akcije na komunikacije, sa širokim rasporedom manjih udarnih grupa. Obavezno treba prodirati u pozadinu neprijateljskih trupa u ofanzivi. U načelu, jedinice ne bi smele napuštati svoje sektore, već bi u njihovim okvirima trebalo izvoditi manevriranje. Veća grupisanja, naročito pred žešćim neprijateljskim ofanzivama, ne bi trebalo izvoditi...« (Zbornik 11-11-153).

Petog januara 1944. Vrhovni štab izražava svoju saglasnost o upućivanju divizije u Štajersku i pri tom određuje (daje) sledeće zadatke:

»Napomenuli ste da je Štajerska za vas veoma važna, kako u vojnom tako i u političkom pogledu. U njoj se nalaze velike ljudske rezerve, dok su iste u drugim krajevima manje ili više iscrpljene. U Štajerskoj neprijatelj nastoji da izvrši mobilizaciju snaga za svoje potrebe. Iz tih razloga uputite sada na taj sektor jednu lako pokretljivu diviziju. Štabu te divizije treba da budu podređeni svi partizanski odredi i vojne vlasti u pozadini — u Štajerskoj. Ta divizija bi trebalo da predstavlja jezgro budućeg korpusa na tom području.«³⁸

Osim zadataka koji se po svom karakteru podudaraju sa zadacima koje je definisao Glavni štab, Vrhovni štab ujedno daje i uputstva za taktičko ponašanje. Dok Glavni štab posebno upozorava Komandu divizije da ne dozvoli da ih Nemci razbiju i da treba da dejstvuju zbijeni u jednu celinu, Vrhovni štab upozorava na opasnost od zadržavanja većih grupacija, pre svega pred početak ofanzive. U svojim naredbama i uputstvima, odnosno direktivama, Vrhovni štab ne spominje smer kretanja koji divizija treba da odabere, niti daje neke posebne zadatke za period kretanja kroz Hrvatsku.

38 Arhiv IZDG, fascikla 12/II/1.

Zaključci

Razlozi koji su odlučujuće uticali na odluku da se u Štajersku uputi jaka partizanska jedinica jesu:

- potreba da se cela Slovenija politički poveže;
- velike mogućnosti za sprovođenje mobilizacije;
- neophodnost da partizanski pokret, pod rukovodstvom Komunističke partije, bude spreman do proleća 1944. godine, kada se očekivao krah nemačke sile;
- pogodnost Štajerske kao odskočne daske za širenje pokreta otpora protiv hitlerizma i fašizma, i to prema severu u Austriju i prema istoku u Prekomurje i Mađarsku;
- osetljivost nemačkih vojnih ciljeva u severnoj Sloveniji.

Glavni štab NOV i PO Slovenije doneo je odluku, da u Štajersku uputi reorganizovanu i dobro naoružanu 14. diviziju NOV i PO Jugoslavije. Pokretu se moralo pristupiti odmah, još za vreme zime, a odabran je smer preko Hrvatske, odnosno preko Zumberka, Turopolja, Moslavine, Kalnika i Hrvatskog Zagorja, gde su slobodnu teritoriju branile mnoge hrvatske partizanske jedinice.

U početku, cilj 14. divizije bio je istočna Štajerska. Po potrebi, divizija bi se oslanjala na slobodnu teritoriju u Hrvatskoj. Zbog toga je Glavni štab NOV i PO Slovenije zadržao diviziju pod svojom neposrednom komandom i dodelio joj svoga delegata.

3. PRIPREMA ZA POLAZAK

Pohod 14. divizije u Štajersku predstavljao je drsku, rizičnu i veoma tešku operaciju. Trebalo je mnogo priprema da bi se osigurao njen uspeh. Pre svega, 'trebalo je organizovati saradnju između 14. divizije i štajerskih partizanskih jedinica, te između te divizije i hrvatskih jedinica i komandi.

Glavni štab NOV i PO Slovenije je u direktivi od 2. januara 1944. saopštio IV operativnoj zoni da treba da sprovede sledeće: da u diviziju uputi svoga oficira preko kojeg bi bila regulisana što brža veza; da aktivira sve svoje jedi-

nice, kako bi sprečio prikupljanje nemačkih jedinica iz manjih posadnih garnizona za poteru protiv 14. divizije.

Nekoliko dana kasnije, tj. 20. januara 1944, Glavni štab Slovenije uputio je štabu IV operativne zone još jedno uputstvo, u kojem taj štab upoznaje sa svojom procenom opšte situacije u Sloveniji i u svetu. »Poslednjih nekoliko nedelja« (tj. prvih dvadesetak dana januara 1944. godine, op. aut.) — kaže se u direktivi — »Nemci vrše opštu pregrupaciju svojih trupa u Evropi. Na to ih je prinudila izuzetno teška situacija na istočnom frontu, uz istovremeno postojanje opasnosti od savezničke invazije na zapadu. Celokupna nemačka politika u Sloveniji je usmerena na iskorišćavanje reakcionarnih krugova za raspirivanje građanskog rata i za gušenje našeg oslobodilačkog pokreta. A aktivnost nemačke vojske je usmerena na odbijanje partizanskih jedinica od komunikacija. U Primorskoj i Ljubljanskoj pokrajini, sa komunikacija upadaju u dubinu slobodne teritorije sa namerom da tamo uspostave svoje posade. Time bi glavne partizanske snage vezali dublje i podalje od komunikacija. Za osiguranje transporta upotrebljavaju samo manje snage (Tatare i Mongole), te belogardiste i domobrane. U Gorenjskoj i Štajerskoj za sada ne koriste domobrane, samo su ojačali posade na komunikacijama. Na teritoriji cele Slovenije je započela, može se reći, odlučujuća faza pre svega u borbi za mobilizaciju. Osnovni problem danas jeste ko će više mobilisati. Nemci su svesni toga da su naše mogućnosti za izvođenje mobilizacije u sadašnjem trenutku u Primorskoj, Gorenjskoj i Štajerskoj ... Stoga je danas naš najvažniji zadatak u Štajerskoj da odmah započnemo sa najširoom mobilizacijom i da odmah u klici ugušimo mihajlovičevske bande ... U tom pogledu Štajerska danas postaje glavno područje borbe za mase ... *Zato je zadatak vašega štaba danas, u suštini, centralni zadatak NOV Slovenije*« (podvukao autor).³⁹

Na taj način Glavni štab je odgovorne rukovodioce IV operativne zone upoznao sa osnovama svoje zamisli i sa

39 Direktive Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 20. januara 1944. štabu IV operativne zone; Zbornik VI-10-116.

planom veze između jedinica IV operativne zone i 14. divizije i vezama za operativno sadejstvo svih jedinica u Štajerskoj.

Udarom partizanske divizije, jedinice IV operativne zone zaista bi se našle u povoljnom položaju. Nemci bi, što je bilo najverovatnije, svim snagama udarili po 14. diviziji, jer ne bi smeli dozvoliti da se tako velika partizanska jedinica šeta po Štajerskoj i podiže narod na ustanak. To bi bio trenutak kada bi štajerski partizani, pre svega Šlandrova brigada, prešli u napad na manje posade i komunikacije. Uspeh ne bi smeo izostati: ili bi padala nemačka utvrđenja, što bi partizanima stvorilo mogućnost uspostavljanja prve slobodne teritorije, ili bi Nemci morali izdvojiti deo svojih jedinica iz sastava operativne grupacije za borbu protiv 14. divizije, čime bi se olakšao opšti položaj partizana. U svakom slučaju, Nemci bi se našli između dve vatre.

Postavljalo se pitanje da li su štajerske partizanske jedinice sposobne da izvedu takvu opštu ofanzivu i da li je štab IV operativne zone shvatio novu situaciju i organizovao svoje jedinice tako da u potpunosti iskoristi dolazak 14. divizije. U daljem opisu zbivanja ina štajerskom ratištu naćićemo odgovore na oba pitanja. U IV operativnu zonu Glavni štab nije poslao nikog od svojih odgovornih rukovodilaca, koji bi štabu zone objasnio značaj zamišljene akcije i koji bi se detaljno dogovorio o saradnji. U Štajersku je upućen kapetan Alojz Packo Platina, zamenik komandanta 12. brigade, i stavljen na raspolaganje štabu IV operativne zone.⁴⁰ Istina, on je 13. januara 1944. u Štajersku doneo direktivu Glavnog štaba od 2. januara 1944. godine. Kada je Komanda IV operativne zone pravila plan operativnog sadejstva sa 14. divizijom, ona je iz direktive Glavnog štaba dobila samo skromne podatke. Pristupilo se aktiviranju jedinica, ali to je učinjeno sa mnogo teškoća, pošto su veze sa Zidanšekovom brigadom bile slabe. Na Kozjansko je upućen Alojz Packo Platina radi uspostavljanja veze sa 14. divizijom i »regulisanja svega što je u vezi sa ostvarivanjem što tešnjeg sadejstva i koordinacije operacija iz-

⁴⁰ Direktiva Glavnog štaba NOV i POS od 2. januara 1944; Zbornik VI-10-7.

među jedinica naše zone i pridošle divizije». ⁴¹ Osim pomenutog oficira, na Kozjansko je upućen i Dvojmoča, radi uspostavljanja veze sa političkom organizacijom, te patrola VOS pod rukovodstvom Rudija Kneza Silasa i načelnik za TV (teritorijalne veze, op. prev.) Franc Godler Blisko. ⁴² Franc Godler je sa Komandom 14. divizije trebalo da uspostavi vezu preko stanica TV, koje su u to vreme samo delimično funkcionisale.

Glavni štab, svakako, 14. diviziju nije uputio preko Hrvatske bez razmišljanja. Prema Savi i u hrvatske štabove koji su se nalazili duž trase planiranog kretanja divizije prvo je uputio svoga oficira sa namerom da preispita sve mogućnosti za izvršenje marša i prelazak preko Save. Bio je to Edo Mihevc Dorè Trdina, koji je još 21. decembra 1943. dostavio Glavnom štabu izveštaj iz Sošica, tj. sa žumberačko-posavskog sektora. Njegov iscrpan izveštaj sadrži podatke o nemačkoj ofanzivi na pomenutom području, o neprijateljskim garnizonima i posadama na teritoriji koja bi bila prihvatljiva za kretanje 14. divizije i o partizanskim jedinicama na desnoj i levoj obali Save.

Edo Mihevc kaže da preko Save, između Brežica i Zagreba, do sada nije prelazila ni jedna jedinica, izuzev kurira. Tamo je na komunikacijama veliki promet, a u blizini se nalaze neprijateljska uporišta sa posadama Brežice, Samobor i Zagreb. Međutim, moguć je prelazak preko Save, istočno od Zagreba. »Savu su kod Oborova prešle 16. omladinska i 28. divizija. Kod Oborova postoji skela, koja od jednom može prihvatiti 60 ljudi. Smer kretanja naše jedinice bio* bi sledeći: Metlika—Pribić—Okić—Dubranec—Oborovo, gde bi se izvršio prelaz preko Save—Moslavačka planina—Kalnik—Ivanščica. Od jedne do druge tačke jedinici bi bio potreban jedan dan hoda i jedan dan odmora, što znači da bi od Metlike do Ivanščice stigla za trinaest dana. Ishrana tokom puta bila bi regulisana, istina do sada ona nije funkcionisala, ali mi je obećano da će to biti uređeno i da će biti stavljeni na raspolaganje i vodiči«.

41 Iz izveštaja Štaba IV operativne zone od 13. januara 1944. Glavnom štabu NOV i PO Slovenije; Zbornik VI-10~66.

42 Franc Godler Blisk »Sećanja«, arhiv IZDG.

Edo Mihevc takođe poručuje da se politička situacija u Hrvatskom Zagorju poboljšava. Prema mišljenju političkog komesara područja, jedinica bi se neposredno po prelasku Sutle teško mogla zadržavati, ali bi to mogla učiniti negde između Ivanšćice i Kalnika. U Zagorju bi hranu za jedinicu trebalo tražiti severnije — u Podravini. Tamo je boravila i 28. divizija i imala je dovoljno hrane. O teritoriji oko Kalnika i Zagrebačke gore do naše granice, koja je najslabije obrađena, Mihevc nije mogao dobiti obaveštenja. Da bi dobio realnije podatke morao je da pođe do 28. divizije, koja je došla iz Hrvatskog Zagorja.⁴³

Izviđački izveštaj Eda Mihavca sadržavao je priličan broj tačnih podataka neophodnih za određivanje pravca kretanja 14. divizije. Podaci su prikazivali vojne i političke prilike tokom cele marš^rute. Pošto ne raspolažemo dokumentima o tome kakav je dogovor postignut između 14. divizije i hrvatskih komandi, ostaje nam da o tome zaključujemo isključivo na osnovu zbivanja tokom kretanja divizije. Saradnja između hrvatskih partizana i 14. divizije bila je potpuna. Hrvatske jedinice su pratile diviziju i obezbeđivale njeno kretanje na opasnim mestima. Narodnooslobodilački odbori su brinuli o dobrom snabdevanju. Obaveštajci su bili na raspolaganju slovenačkoj diviziji.

Pre nego što opišemo neposredne pripreme 14. divizije, želimo da damo još neke podatke iz njene istorije.

Četrnaesta divizija je bila prva osnovana slovenačka divizija. Do odlaska za Štajersku imala je za sobom nekoliko slavnih borbi. Njeni borci su bili borbeni, hrabri i iskusni. Osnovana je 16. jula 1943. odlukom Glavnog štaba NOV i PO Slovenije. Dvadeset šestog jula 1943. Vrhovni štab ju je nazvao 14. divizija. U njenom sastavu su prvobitno bile Tamšičeva i Serčerova brigada. Nakon kapitulacije Italije, kada su se partizanske jedinice koncentrisale u Ljubljanskoj pokrajini, divizija je u svoj sastav primila još i Grad-

43 Izveštaj Ede Mihevca Glavnom štabu NOV i POS od 21. decembra 1943; Arhiv IZDG, fascikla 331/1, 5.

nikovu i Prešernovu brigadu.⁴⁴ Te dve su se kasnije, kada je Ljubljanska pokrajina očišćena od belogardejskih i plavogardejskih uporišta, vratile u Primorsku, odnosno Gorenjsku. Po njihovom odlasku, u sastav 14. divizije ušle su Bračičeva, a samo za kratko vreme i Rapska brigada, koja je zbog slabog zdravstvenog stanja boraca, većinom nekadašnjih interniraca, uskoro bila rasformirana. Tako su u 14. diviziji bile tri brigade koje su u njenom sastavu ostale do kraja rata.

Tomšičeva brigada, u stvari, najstarija slovenačka brigada, bila je osnovana 16. jula 1942. a neposredno formirana 23. jula 1942. godine, u rejonu cesta kod Starog Loga. Uskoro se proslavila u borbama. Razvila se u borbenu udarnu jedinicu i pročula se po svojim nezadrživim jurišima. To je ujedno i njena osnovna borbena karakteristika.

Sercerova brigada je osnovana 16. septembra 1942, odlukom Glavnog štaba, a definitivno je formirana 6. oktobra 1942. na Mokrou. I to je bila vrlo borbena partizanska jedinica, sa izdržljivim i hrabrim borcima, velikog borbene iskustva.

Bračičeva brigada je osnovana posle kapitulacije Italije, od mase novotomobilisanog ljudstva i od jezgra koje je činio komandni kadar iz drugih, starih brigada. Formirana je 23. septembra 1943. u Knežijim Njivama u Loškoj dolini. U početku je, prema mestu formiranja, nosila naziv Loška. U njene redove je bilo uvršćeno i nekoliko zarobljenih belogardista, od kojih su neki dezertirali u vreme velike nemačke ofanzive u jesen 1943. godine. Posle ofanzive, brigada je bila popunjena novim, pouzdanim partizanima, tako

44 Prvobitni sastav 14. divizije: I SNOUB (Slovenačka narodnooslobodilačka udarna brigada) Tone Tomšič; II SNOUB Ljubo Serčer; III SNOUB Ivan Gradnčič i VII SNOUB Franc Prešern. Tada je Tomšičeva brigada imala 580 ljudi, a bila je naoružana sa 28 puškomitraljeza i mitraljeza; Serčerova brigada je imala 620 boraca, te 22 puškomitraljeza i mitraljeza i jedan laki minobacač; 14. divizija je imala oko 2000 boraca, oko 80 puškomitraljeza i mitraljeza, jedan laki minobacač i dva topa. Komandant je bio Mirko Bračić, zamenik komandanta Ivan Lokovšek Jan, politički komesar dr Jože Brilej Bolko, zamenik političkog komesara Janez Hribar.

da je uskoro postala solidna borbena jedinica, čvrsta u odbrambenim borbama i prodorna u napadu. Posle smrti komandanta 14. divizije, preimenovana je u brigadu Mirka Bračića.

Četrnaesta divizija je najpre sa dve brigade učestvovala u napadu na Žužemberk (25. jula 1943). U toj akciji glavnu borbu vodila je od pravca Novog Mesta, stiškog i trebanjskog smera. Tridesetog jula 1943. učestvovala je u žestokim borbama oko Sel-Šumberka. Posle toga, 15. avgusta, otpočela je napade na komunikaciju Trst—Ljubljana, na notranjskom odseku (tada su joj se priključile Gradnikova i Prešernova brigada). Divizija je napadala vojne transporte i uništila belogardijska uporišta Sobočevo*, Niževce i Gornju Borovnicu. Dvadeset drugog avgusta napala je uporište u Pijavi gorici, ali taj napad nije sasvim uspeo. Italijani su uzvratili snažnim napadom na diviziju na Mokrcu i u Krvavoj Peči. U predvečerje italijanske kapitulacije, 14. divizija je napala i do 10. septembra porazila četnički odred u Grčaricama. U vreme kapitulacije Italije, učestvovala je u prisilnom razoružavanju italijanskih divizija, prvenstveno između Kočevja i Ribnice. Potom je krenula prema Ljubljani i Notranjskoj i tokom puta razoružavala italijanske jedinice i uništavala belogardijska uporišta. Popunila je svoje naoružanje, a dobila je i više boraca.

Sercerova brigada je u to vreme bila opremljena tenkovima i topovima, tako da je postala prva motorizovana brigada u Sloveniji. Imala je: 45 kamiona, 3 oklopna automobila, 1 oklopni automobil sa topom i 3 tenka.⁴⁵ Kroz Notranjsku, prema Istri, gonila je Italijane i belogardiste, zauzela uporišta u Laskom potoku, Novoj Vasi i na Blokama. Posle žestokih borbi savladala je belogardejsku posadu u Pudobu kod Loža.

Gradnikova brigada je tada zbrisala belogardejska uporišta Begunje i Cerknica i zajedno sa Tomšičevom brigadom prodrla do Rakeka.

U prvom bataljonu Tomšičeve brigade bila je osnovana velosipedska (biciklistička) četa od sto boraca.

Prešernovoj brigadi se 19. septembra predao Turjak.

45 Prema hronici 14. divizije, Arhiv IZDG.

Nezadrživa ofanziva 14. divizije bila je veoma uspešna i dala je odlučujući doprinos u razoružavanju italijanskih jedinica, onemogućavajući njihov otpor i oduzimajući im oružje. Četrnaesta divizija je potpuno očistila Notranjsku od belogardejskih bandi, a njen uticaj se protezao do Istre i Brkina.

Posle operacije čišćenja u Ljubljanskoj pokrajini, 7. korpus, koji je upravo tada bio osnovan i kome je pripadala i 14. divizija, pripremio je novu ofanzivu protiv nemačkih uporišta na perifernim delovima Ljubljanske pokrajine. Četrnaesta je bila usmerena prema zapadu, u pravcu Divače i Istre. Napadala je i rasila železničku prugu od Rakeka do Postojne. Sercerova brigada je prodrla do Mašuna i zauzela Ilirsku Bistricu. Kada je Sercerovoj brigadi postalo nemoguće manevrisati sa motorizacijom, ona ju je prikrila, a zatim prodrla do Brkina, baš pred sama vrata Trsta. Međutim, morala se vratiti zbog pritiska nemačkih koncentrisanih snaga. Divizija je 14. oktobra porušila Stampetov most, jedan od najznačajnijih objekata na sektoru između Verda i Borovnice, na železničkoj pruzi Ljubljana—Trst.

Usledila je nemačka ofanziva protiv 7. korpusa. Počela je 21. oktobra 1943, a završila se povlačenjem nemačkih jedinica 10. novembra 1943. godine. Četrnaesta divizija je bila u zapadnom delu Ljubljanske pokrajine i manevrisala Kočevskom i Notranjskom teritorijom. Imala je podosta gubitaka. Mnogi mobilizirani borci uplašili su se teškoća ofanzive, pa su dezertirali, naročito borci iz Loške brigade.

Nakon završene nemačke ofanzive, jedinice 7. korpusa su se prikupile i ponovo počele da napadaju. To je bio dokaz da nisu bile naročito pogođene nemačkom ofanzivom. Četrnaesta divizija se prikupila u Notranjskoj i svoja dejstva usmerila u Cerknišku dolinu, u kojoj su se, po selima, opet ugnezdili domobrani, ali ovoga puta pod novom Rósenorovom komandom. Već 22. novembra 1943, deset dana po završetku ofanzive, napala je Grahovo i na juriš ga zauzela. Belogardisti su u strahu napustili Cerknicu i Begunje. Četrnaesta divizija se okrenula i udarila na prugu Ljubljana—Kočevje. Tu je 1. decembra 1943. napala i zauzela Velike Lašče, a već 9. decembra je izbila pred Kočevje. Zauzela je sva nemačka uporišta, sem utvrđene

gradine u centra mesta. Tu je poginuo komandant Mirko Bračić. Pošto su Nemci probili partizansku blokadu kod Ribnice, 14. divizija se morala povući ispred Kočevja.

To je kratak istorijat 14. divizije od njenog osnivanja do odlaska za Štajersku. Taj istorijat je buran i slavan. Divizija je neprekidno bila u pokretu i borila se. Imala je puno uspeha u zauzimanju utvrđenih uporišta, u manevarskim borbama i u odbrani od nemačkih dejstava u oktobarskoj ofanzivi. U vreme napada na Velike Lašče i Kočevje bila je najjača. Komandni kadar se izvežbao u komandovanju jedinicama u borbi, čuvanju od iznenađenja i poraza. Partizani su postali samouvereni zbog velikih uspeha. Naime, znali su porušiti neprijateljsko utvrđeno gnezdo ili se na položajima odupreti premoćnijim snagama. Nezadrživim juršima znali su zadivljujuće i pobedoinosno završiti borbu. Naučili su rukovati tenkovima, topovima i minobacačima i istovremeno se boriti protiv teškog naoružanja. U marševima su bili neumorni. Četrnaesta divizija je sve vreme provodila u solidnoj, ali surovoj školi svakodnevnih borbi.

Posle napada na Kočevje, divizija se povukla u Suhu krajinu, odakle se 29. decembra 1943, po naređenju Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, prebacila u Belu krajinu radi definitivne pripreme za pohod. Razmestila se po selima Suhor, Jugorje i Dragomilja Vas. Tu se počelo sa reorganizovanjem 14. divizije, što su stalno remetili neprijateljski ispadi iz Novog Mesta, zbog čega su brigade morale izlaziti na položaje koji su se nalazili na severozapadnim padinama Gorjanaca. Pa i pored toga, raspoloženje je bilo svečano. Novogodišnje praznike štab divizije je dočekaao na Suhoru, gde je održao i politički miting. Govorili su politički komesar divizije Stane Dobovičnik Krt i verski referent divizije Jože Lampert.

Pripreme i reorganizacija 14. divizije tekle su uporedo.

Nakon završene ofanzive, oktobra i novembra 1943. godine, divizija je imala više od 2 000 boraca.⁴⁹ U borbama kod Grahova, Velikih Lašča, Kočevja i u Suhoj krajini

⁴⁹ Prema izveštaju pukovnika Jože Klanjšeka Vasje, komandanta 14. divizije, o proboju 14. proleterske divizije u Štajersku. U daljem tekstu: Klanjšekov izveštaj, Vojnoistorijski glasnik br. 1, 1-953. godine.

mного boraca je poginulo ili ranjeno. Takom reorganizacije bilo je izostavljeno oko 350 starijih, bolesnih, ranjenih i iznemoglih boraca. Četrnaesta divizija je 3. januara 1944. imala boraca:⁵⁰

Jedinice	Po spisku	Na licu	U rashodu
Tomšičeva brigada	450	333	117
Sercerova brigada	566	325	241
Bračičeva brigada	294	236	58
Štab divizije	91	80	11
Ukupno	1401	974	427

Rukovodstvo divizije je Glavnom štabu ovako obrazložilo navedeno stanje:

»U rashod su ubrojani drugovi iz UB (Sercerova udarna brigada, op. aut.), njih 64, koji su upućeni u Notranjsku po municiju, tehniku, eksploziv itd. Tu grupu je vodio kapetan Avšič, a trebalo bi da se vrate u toku današnjeg dana. Dalje, tu je ubrojano 110 drugova koji se nalaze u bolnici i oni koji su upućeni na razne kurseve. U brojno stanje štaba divizije ubrojali smo i 20 drugova koji se nalaze na političkom kursu pri štabu divizije«.⁵¹

Kada je divizija pošla na marš prema Štajerskoj, imala je 1 112 boraca. U svom sastavu je imala tri brigade i štab divizije.

Tomšičeva brigada je imala tri bataljona. U rukovodstvu brigade bili su: komandant Ivan Kovačič Efenka, njegov zamenik Jože Lepin Ris, politički komesar Vlado Mišica Miha, zamenik političkog komesara Ivan Dolničar. Imali su brigadnog lekara, šefa obaveštajnog centra, intendanta, štabnu patrolu i obaveštajno-izviđački vod. Po bataljonima su bili raspoređeni minerski vod, vod teških minobacača, protivtenkovske puške i laki minobacači.

⁵⁰ Prema izveštaju štaba 14. divizije Glavnom štabu od 4. januara 1944, Zbornik VI-10-14.

⁵¹ Isto.

Sercerova brigada je imala četiri bataljona. Rukovodstvo brigade činili su: komandant brigade Janko Rihar Jaka (posle njegove smrti⁵² Mičo Došenovič), zamenik komandanta Vinko Simončič, politički komesar Miha Butara Aleks, zamenik političkog komesara Bojan Skrk i načelnik štaba Mirko Prodnik. Brigada je imala brigadnog lekara, šefa obaveštajnog centra, intendanta, načelnika propagandnog odseka, štapsku patrolu i obaveštajni, odnosno izviđački vod. Po bataljonima su bili razvrstani minerski vodovi, protivtenkovske puške, laki i teški minobacači. U sastavu 4. bataljona bila su dva protivtenkovska topa i nekoliko minobacača.

Bračičeva brigada je imala tri bataljona. Komandant brigade bio je Franc Boibnar Gedžo, zamaniik komandanta Jože Jerman, politički komesar Slajpah Aki, a njegov zamenik Tone Turnher. Osim toga, brigada je imala brigadnog lekara, šefa obaveštajnog centra, štapsku patrolu i obaveštajno-izviđački vod. Po bataljonima su bili raspoređeni minerski vodovi, protivtenkovske puške, laki i teški minobacači.

Uže rukovodstvo divizije činili su: Jože Klanjšek Vajsja, komandant; Tone Vidmar Luka, zamenik komandanta; Stane Dobovičnik Krt, politički komesar; Matevž Hace, zamenik političkog komesara.

U štabu divizije bili su: Miha Avšič, operativni oficir; dr Stane Kolar, sanitetski referent divizije; Kamnikar Bojan, šef obaveštajnog centra; Miroslav Sereer Janez, načelnik za veze; Ladislav Kiauta, načelnik propagandnog odeljenja; Jože Lampert, verski referent; Drago Benčič Brkin, načelnik političkog odeljenja i dr Cene Logar Rovtar, politički instruktor. Divizija je imala veliku Kulturno-umetničku grupu, kojom je rukovodio pesnik Karei Destovnik Kajuh.

U hirurškoj ekipi divizije bili su: drŽiga Cervinka, starešina ekipe i hirurg; njegov asistent je bio dr Vladimir Kravos Vlado, dok je instrumentarka bila Marija Kambič Saša.

⁵² Jaka Ribar je poginuo 10. januara 1944. kod Galgova, na železničkoj pruzi Zagreb—Karlovac.

Divizija je imala radio-stanieu. Tehnički rukovodilac radio-veza bio je inž. Milan Erbežnik.

Četrnaesta divizija je bila dobro naoružana, iako je predala sve teške topove. Borci su se nerado rastali od njih — ta, zarobili su ih u teškim borbama. Artiljerija ih je pratila sve vreme, od kapitulacije Italije, i pomagala im u rušenju neprijateljskih utvrđenja. U diviziji su ostali protivtenkovski topovi 45 mm, devet teških minobacača 82 mm i osamnaest lakih minobacača 45 mm. Za svako od tih oruđa imali su po 120 granata, odnosno mina. Dalje, divizija je imala i 12 protivtenkovskih pušaka, 12 teških mitraljeza, 35 puškomitraljeza, 180 brzometnih pušaka (strojnica) i oko 900 pušaka. Pred polazak, divizija je iz svog naoružanja izbacila izvestan broj pušaka, strojnica i puškomitraljeza italijanskog porekla i zamenila ih oružjem koje je odgovaralo nemačkom naoružanju da bi smanjila poteškoće oko upotrebe zaplenjene municije. Za svaki teški mitraljez divizija je nosila po 5 000 metaka, za puškomitraljez po 8 000, strojnicu (mašinku) 500 i za pušku 150 metaka. U divizijskoj komori bilo je nekoliko rezervnih pušaka. Tu se nalazio i deo municije i oko 500 kg eksploziva. U brigadnim i divizijskoj komori bilo je 126 tovarnih konja i mazgi, a u divizijskom štabu i šest jahaćih konja.⁵³

Po podacima političkog komesara divizije Matevža Hacea, pred polazak na veliki marš, od oko 1 300 boraca divizije, 340 su bili članovi komunističke partije, 128 kandidati i 185 skojevci. Partijski je, dakle, bilo obuhvaćeno ukupno 653 borca.⁵⁴ Pošto su lekari iz divizijskih jedinica eliminisali sve bolesne, iscrpljene i starije partizane i predali ih Komandi belokrajinskog vojnog područja, u zdravstvenom pogledu divizija je imala izuzetno odabran borački kadair. U diviziji je najviše bilo Ddlenjaca i Notranjaca, a zatim Belokrajina, te nešto Primoraca i Italijana (dobrovoljaca iz italijanske vojske). Štajeraca je bilo malo.

U slovenačkoj narodnooslobodilačkoj vojsci do tada nije bilo tako dobro naoružane i kadrovski snažne jedinice

⁵³ Podaci o naoružanju uzeti su iz Klanjšekovog izveštaja, Vojnoistorijski glasnik br. 1, od 1953. godine.

⁵⁴ Članak Staneta Škrabara Braškara, Vestnik od 17. novembra 1951. godine.

kao što je bila 14. divizija. Bila je tako organizovana i opremljena da bi mogla savladati duge zimske marševe, uspešno voditi borbe po Štajerskoj i da bi uz mobilizaciju narasla u još jaču diviziju.

Glavni štab je odlučio da divizija ponese sve rezervno naoružanje sa sobom. Radi toga su joj dodelili tovarna grla, najviše mazgi, i natovarili ih oružjem i municijom. Glavni štab nije iskoristio mogućnost da teret koji bi nesumnjivo otežavao kretanje 14. divizije uputi preko Save kod Litije. Tamo su već bili organizovani putevi kojima se naoružanje neprekidno transportovalo u Štajersku. Tako je 14. divizija, pored drugih zadataka, na sebe preuzela i transportne zadatke, čime je, naravno, oslabila svoju pokretljivost i brzinu.

Tokom priprema za marš, borci su krpili odeću i obuću ili su dobili novu. Sređivali su opremu, čistili oružje, dali već za pranje i napunili torbe municijom.

Divizija je bila dobro popunjena lekarima i drugim sanitetskim osobljem. Svaka brigada je imala svoga lekara. U štabu divizije je za sanitet bio odgovoran poseban lekar. Tu se takođe nalazila i dobra hirurška ekipa. Određena su posebna tovarna grla za nošenje rezervnih sanitetskih pomagala i lekova. Vreme pred početak marša lekari su iskoristili za teoretsku i praktičnu sanitetsku poduku četnih i bataljonskih bolničara i bolničarki. Bolničarske sanitetske torbice bile su napunjene paketima sterilne gaze, zavojima prve pomoći, bočicama jakog alkohola (rakije), mazivima za rane itd.

Starešine su svakoga dana držale predavanja o partizanskoj taktici, o obezbeđenju na maršu i bivacima.⁵⁵ Celokupno naoružanje je temeljito pregledano.

Glavni štab NOV i PO Slovenije je 5. januara 1944, »kao priznanje za hrabro i požrtvovano držanje u borbama kod Kočevja«, 8. lošku brigadu svečano preimenovala u brigadu Mirko Bračič.

⁵⁵ »Po jedinicama su se takođe izvodile vežbe«, — kaže se u izveštaju štaba 14. divizije od 4. januara 1944. — »opšte vežbe prebacivanja u strelcima, iz ratne službe, pravilnom zauzimanju zaklona. Raspravljalo se i o disciplini na maršu«. Zbornik VI-10-14.

Do 6. januara 1944. 14. divizija je bila spremna za veliki marš, koji je toga dana i započet premeštanjem dveju brigada: Tornšičeve u Lokvicu—Dragomlju Vas, i Šerčerove u Škemeljavec. Sledećeg dana 14. divizija je krenula prema Zumberku. Tornšičeva brigada se smestila u selu Dvorišću, Bračičeva u selu Prekrižju, a Šerčerova i štab divizije su zaposeli sek> Vivodino.

Prvi sastanak komandi brigade i divizije sa komandantom Glavnog štaba NOV i PO Slovenije Francom Rozmanom Stanetom, načelnikom veterinarske službe Milanom Dolencem i još nekim drugovima, održan je 3. januara 1944. naveče, u jednom selu blizu Vršnih Sela. Komandant Franc Rozman Stane je najavio da će 14. divizija krenuti na duži marš, u onaj deo Jugoslavije gde su ljudske i materijalne rezerve još uvek neiscrpljene. Marš će biti veoma dug i naporan, zbog čega jedinice ne treba da vode sa sobom starije i iscrpljene borce i rekonvalescente. Nije se težilo za tim da divizija bude brojčano jaka. Za stvaranje snažne divizije bilo je dovoljno samo kadrovsko jezgro. Po pristizanju na cilj pohoda, divizija bi se popunila postojećim rezervnim ljudstvom. Zato 14. diviziju treba organizovati tako da bude što pokretnija, dobro naoružana i izdržljiva. Milan Dolenc je dao uputstva za izbor konja i mazgi, potrebnih za prenos rezervnog naoružanja, municije i opreme.

Sa rukovodstvima brigada i divizije 8. januara sastali su se politički komesar Glavnog štaba NOV i PO Slovenije Boris Kraigher, komandant Franc Rozman Stane, te predstavnik CK KPS Ivan Maček Matija. Predstavnici Glavnog štaba su na tom sastanku izneli opštu situaciju u Štajerskoj i Hrvatskoj, dali poslednja detaljna uputstva za marš kroz Hrvatsku i odredili zadatke divizije po pristizanju u Štajersku.³⁸ Štab 14. divizije je upozoren na to da se ne sme zanemariti činjenica da se u Štajerskoj nalaze Nemci, bez obzira što ih dobro poznaje. Savetovali su im da nikako ne dozvole da ih Nemci razbiju, a potom unište po> delovima,

³⁸ Po pričajuju Toneta Vidmara Luke autoru (7. jula 1966). Tone Vidmar mi je još rekao da ga je posle sastanka Franc Rozman Stane još jednom posebno savetovao da se divizija ne deli, već da se bori i drži objedinjeno.

te da se drže zajedno, pošto će samo tako uspešno odolevati neprijateljskim napadima.⁵⁷

Komandant Rozman je govorio da će Nemci verovatno žestoko reagovati na dolazak 14. divizije, mada ne tako oštro kao što su reagovali na dolazak druge grupe odreda.⁵⁸ Divizija je upućena preko Hrvatske zbog toga što su prelazi preko Save u Sloveniji teži i što ih Nemci dobro čuvaju. Međutim, najvažnije je bilo to što će preko Hrvatske prodrati u istočnu Štajersku, gde bi trebalo potpaliti ustanak, s obzirom na to da do sada u te krajeve još nisu dolazile veće partizanske jedinice. Veći deo puta preko Hrvatske biće lak, budući da će se divizija najviše kretati po slobodnoj ili delimično oslobođenoj teritoriji. Boris Kraigher Janez, politički komesar Glavnog štaba, govorio je o partizanskim jedinicama i političkim organizacijama na Kozjanskom. Rekao je da je IV operativna zona obaveštena o dolasku 14. divizije i da će im još u Zagorju u susret doći kapetan Alojz Pacek Platin, koji je dobro upoznat sa prilikama u Štajerskoj. On će diviziju povezati sa Kozjanskim odredom.

Na tom sastanku se govorilo i o kadrovskim pitanjima po jedinicama i učinjeno je nekoliko zamena i izmena u ličnom sastavu pojedinih komandi. Takođe je dogovoreno i pitanje održavanja radio-veze između divizije i Glavnog štaba.

Osim učesnika sastanka, o pravcu i cilju pohoda niko drugi nije ništa znao.

Zaključci

Sa svojim planom sadejstva između 14. divizije i štajerskih partizana, Glavni štab je pismeno upoznao komandu IV operativne zone. Plan je sadržavao dva ključna zadatka: prodrati i razgibati štajerske partizane i u štab divizije uputiti oficire za vezu. Sadejstvo između 14. divizije i hrvatskih partizanskih jedinica regulisao je tako što je planiranom marš-rutom najpre uputio svoga oficira, radi

57 Prema Klanjšekovom izveštaju, Vojnoistorijski glasnik br. 1 od 1953. godine.

58 Prema podacima Mihe Butare Aleksa.

upoznavanja sa prilikama i mogućnostima prelaza preko vodenih prepreka i sa opasnim mestima. Prilike u Hrvatskom Zagorju i na Kalniku nisu bile dobro poznate.

Pre polaska na marš, 14. divizija je reorganizovana tako da su u njoj ostali samo fizički najizdržljiviji borci. Diviziju su dobro naoružali. Pripremili su odeću i obuću i čete snabdeli sanitetskim pomagalicama. Puno rezervnog naoružanja i municije divizija je nosila sa sobom.

Sve pripreme su bile usmerene na osposobljavanje divizije za samostalno dejstvovanje. U tome su sprovedene mnoge mere koje su bile neophodne za uspeh pohoda. Pre svega, komandni kadar divizije trebalo je upoznati sa prilikama u Hrvatskom Zagorju i u Štajerskoj. Mere koje bi to obezbedile mogle bi biti sledeće:

— prethodno razgledanje marš-rute kroz Hrvatsko Zagorje mogao bi da obavi neko iz rukovodstva divizije ili član štaba; tako bi se lakše isplanirala aktivnost u istočnoj Štajerskoj, s obzirom na to da bi bile poznate vojne i političke prilike u Hrvatskoj;

— radi ostvarivanja čvrste povezanosti između IV operativne zone i 14. divizije, trebalo bi organizovati lični kontakt među komandantima; štab IV operativne zone je, svakako, bolje poznao prilike u Štajerskoj nego rukovodstvo 14. divizije, pa bi njegovi predlozi olakšavali odlučivanje o dejstvima 14. divizije;

— u Štajerskoj je unapred trebalo pripremati baze za opskrbu divizije, budući da je reč o velikoj jedinici koja ne bi bila u mogućnosti da se sama snabdeva na terenu, uz istovremeno vođenje teških borbi koje su se mogle očekivati;

— organizovanje komandovanja svim jedinicama u Štajerskoj trebalo bi unapred prilagoditi novim uslovima i prilikama koje će nastati dolaskom 14. divizije. Pri tom bi trebalo težiti jedinstvu u rukovođenju svim akcijama.

Pri polasku iz Vivodine, 14. divizija je imala 1 112 boraca, oko 126 tovarnih grla i šest jahaćih konja. Što se tiče naoružanja i ličnog sastava boraca, 14. divizija je u to vreme predstavljala jednu od najjaćih divizija u istoriji narodnooslobodilačke vojske u Sloveniji.